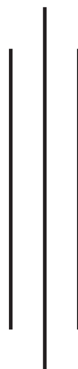
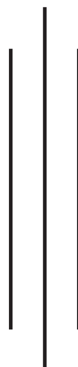
अनुसन्धान–विधि

(Research Methodology

रबि शाक्य

पिकाक:

लुमन्ति दबू

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

पाटन संयुक्त क्याम्पस, त्रि.वि.

अनुसन्धान–विधि
(Research Methodology

नेसं ११३५
बिसं २०७२
ईसं २०१५

पिकाकः
लुमन्ति दबू
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
पाटन संयुक्त क्याम्पस, त्रि.वि.

छपाई ग्वाहालि
आइडियल प्रिन्टिङ्ग प्रेस
ग्वार्को, ललितपुर ५००७५६३

मू : **१००।–**

नुगःखँ

त्रिभुवन विश्वविद्यालयस नेपालभाषा स्नातकोत्तर तगिंया पठनपाठन जुसांनिसें अनुसन्धानयात प्राथमिकता बियाः ब्वंकेगु ज्या जुयावयाच्वंगु दँ । नेपालभाषाय् नेसं १०९७ स 'डिग्री बाइ डिजर्टेशन'या व्यवस्था जुसांनिसें अनुसन्धान-प्रबन्ध च्वय्माःगु व्यवस्था जुल । अथेसां नेसं ११३५ तकया ३८ दँया अवधिदुने नेपालभाषां अनुसन्धान विधिसम्बन्धी प्रा.डा. तुयु बहादुर महर्जनजुं च्वयादीगु *अनुसन्धान विधि म्हसीका* (नेसं ११२१) छगू जक सफू पिदंगु दु । थुकियात जिं नेवाःतय् अध्ययन-अनुसन्धानप्रतिया उदासीनताकथं थुइकागु दु । बजारय् अनुसन्धान विधिसम्बन्धी अंग्रेजी, नेपालीभाषां सलंसः सफू दु । नेपालभाषां थुगु विषयस सफू मदुगुलिं विद्यार्थीपिंसं बाध्य जुयाः हे मेमेगु भाय्या सफू ब्वनेमालाच्वंगु दु । जटिल शैली व गणितीय आधारं च्वयातःगु उज्वःगु सफू थुइके थाकुइगुलिं अनुसन्धान पद्धतिया सैद्धान्तिक ज्ञान व व्यावहारिक पक्षयात ध्यानय् तयाः थुगु सफू तयार जूगु खः । थुकी अनुसन्धानया गहन विषययात सरल भासं न्ह्यब्वय्गु कुतः यानागु दु । थुगु सफुलिं छुं भतीचा जूसां अभावपूर्ति याइगु भलसा कयाच्वना ।

थ्व चीपँगु सफू विद्यार्थीपिनिगु सहृदयताया प्रतिफल खः । कक्षाय् ब्वंकेत दय्कातयागु नोटयात हे छथाय् मुनाः *नेपालभाषा जर्नल,* ल्याः ६ स च्वसुया रूपय् प्रकाशन जूगु खः । व हे च्वसु Offprint कथं विद्यार्थी पासापिनिगु *लुमन्ति दबू* संस्थापाखें सफूया रूपय् पिदंगु खः । नेपालभाषाया शैक्षिक क्षेत्रया विकास याय्गु ज्याय् लुमन्ति दबूपाखें जुयाच्वंगु ज्याखँ सराहनीय जू । थुगु सफू अनुसन्धान विधिबारे थुइकेगु प्रारम्भिक सफू जक खः । अनुसन्धान विधि धैगु अतिकं तःधंगु व न्हियान्हिथं थःत 'अपडेट' यानातय्माःगु विषय जूगुलिं थुलि जक ब्वनाः पर्याप्त मजू, बजारय् पिदनाच्वंगु मेमेगु सफू नं स्वयाच्वनेमाः ।

थुगु सफू पिहांवःगुया श्रेय नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया प्रमुख गुरुवर सहप्रा. तुलसीलाल सिंहजुयात वनी । वय्कलं न्ह्याबलें लेखनया क्षेत्रय् छु ज्या जुयाच्वन, च्वय्गु दिकेमते, प्रकाशनया व्यवस्था जिं यानाबी धकाः हौसला बियादी । वय्कलं सफूया पाण्डुलिपि आद्योपान्त ब्वनाः मगाःमचाःगु थासय् कुलाः भिंकेत लँपु क्यनादिल । प्रा. प्रेमशान्ति तुलाधरजुं नं सफू पिकाय्त न्ह्याबलें घ्वात्तुघ्वानादी । न्हापा अनुसन्धान विधि स्यनादीपिं गुरुपिं डा. तुयु बहादुर महर्जन व वज्रमुनि वज्राचार्यपाखें नं आपालं बौद्धिक ग्वाहालि प्राप्त जूगु दु । अथे हे केन्द्रीय विभागया सहकर्मी पासापिंसं नं प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरूपं आपालं ग्वाहालि यानादीगु दु । वय्कःपिं सकसित आपालं सुभाय् । लुमन्ति दबूया वर्तामान नायः भरत महर्जन, पुलांम्ह नायः बाबुराजा महर्जन व मेपिं पासापिंसं उखेंथुखें ब्वाँय्वनाः सफू पिकाय्त आर्थिक व्यवस्थापन यानादिल । वय्कःपिनि परिश्रम व सहृदयताप्रति नतमस्तक जुसें आभार प्वंकाच्वना ।

– रवि शाक्य

नुगःखँ

त्रिभुवन विश्वविद्यालयया थीथी क्याम्पसया नेपालभाषा-साहित्य-पाःलाःतय्‌गु मूवंगु इतिहास दु । त्रि.वि.या थीथी आङ्गीक क्याम्पसय् नेपालभाषाया धिसिलाःगु भाषिक संगठनकथं पिलूगु पाःलाःतय्‌सं न्हापा न्ह्याकूगु अनेकन प्राज्ञिक ज्याभ्वःत लुमंकेबहजू । नेपालभाषाया ख्यालः, छधाःप्याखं, म्ये आदिया धेंधेंबल्ला लिसें थीथी ग्यसुग्यंगु प्राज्ञिक लेखत दुथ्याःगु सफूत पिथनेज्या उगु ईया उल्लेखनीय ज्या धाय्‌माः । थथे त्रि.वि. दुने गरिमामय इतिहास दुगु पाःलाःतय्‌त समय–परिस्थितिं दिपाः जक काय्‌कूगु मखुसें न्हंकाः हे यंकाब्यूगु दु । थ्व नेपालभाषा ख्यःया नितिं छता दुःखद क्षति खः ।

थ्यंमथ्यं थनी छगू दशकन्ह्यः त्रि.वि., नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् पलिस्था जूगु नेपालभाषा एम्.ए. ब्वँमिपुचः **लुमन्ति दबू**पाखें थःगु स्थापना कालंनिसें मद्दिक नेपालभाषाया ज्याभ्वःत न्ह्याकाः वयाच्वंगु दु । एम्.ए या पाठ्यक्रमय् दुथ्याःगु विषयया पाठ्य ज्वलं पूर्ति याय्‌कथं गुरुपिसं च्वःगु सफूत पिथनेगु, भाषिक चेतना थनेगु आज्जुं समयानुकूल भिडियो, टीसर्ट, दँपौ, सफू पिथनेगु, अतिरिक्त कक्षा संचालन याय्‌गु लिसें थीथी मनोरञ्जनात्मक ज्याभ्वः न्ह्याकाः वयाच्वंगु दु । थथे मद्दिक ज्याभ्वः न्ह्याकावनेगु भ्वलय् गुरुवर रवि शाक्यया *अनुसन्धान-विधि* सफू पिथने दयाः **लुमन्ति दबू**या जिपिं सकल जःपिं लय्‌ताया । आः अध्ययनरत ब्वँमि पासापिं, भविष्यय् ब्वंवइपिं पासापिं लिसें अध्ययन/अनुसन्धान याय् न्ह्यांपिं सकलसिनं थ्व सफूपाखें आपालं लवः काय्‌फैगु खँय् शंका मदु ।

थथे ब्वँमिपिन्त ग्यसुग्यंगु सफू तयार यानादीगुलिं गुरुवर रवि शाक्ययात आपालं आपाः सुभाय् । अथेहे सफू पिथनेया नितिं मूवंगु ग्वाहालि यानादीम्ह विभागीय प्रमुख तुलसीलाल सिंहयात दबूपाखें आभार प्वंकाच्वना । सुभाय् ।

भरत महर्जन
नायः
लुमन्ति दबू

धलः

पृ.

ब्व : १ अनुसन्धानया परिचय

१.१ अनुसन्धानया परिभाषा ५९
१.२ अनुसन्धानया विशेषता ५९
१.३ अनुसन्धानया प्रकार ६०
१.४ अनुसन्धान पद्धति ६१

ब्व : २ अनुसन्धान प्रस्ताव

२.१ अनुसन्धान प्रस्तावया परिचय ६२
२.२ अनुसन्धान प्रस्तावया अङ्ग
२.२.१ अनुसन्धानया शीर्षक ६३
२.२.२ विषय परिचय ६४
२.२.३ समस्याकथन ६४
२.२.४ उद्देश्य ६५
२.२.५ औचित्य/महत्व ६५
२.२.६ अनुकल्पना/प्राक्कल्पना ६६
२.२.७ पूर्वकार्य समीक्षा ६६
२.२.८ अनुसन्धान विधि ६७
२.२.९ लागा/सीमाङ्कन ६७
२.२.१० अध्याय विभाजन/अनुसन्धान-प्रबन्धया रूपरेखा ६८
२.२.११ ई व बजेट ६८
२.२.१२ लिधंसा ६९

ब्व : ३ तथ्याङ्क सङ्कलन

३.१ तथ्याङ्कया परिचय ६९
३.२ तथ्याङ्कया स्रोत ६९
३.२.१ प्रारम्भिक स्रोतपाखें तथ्याङ्क सङ्कलन
३.२.१.१ प्रश्नावली ७०
३.२.१.२ अवलोकन ७३
३.२.१.३ अन्तर्वार्ता ७५
३.२.१.४ नमूना छनोट ७८
३.२.१.५ थासय् वा क्षेत्रकार्यय् वनेबलय् ध्यान बीमाःगु खँ ८०
३.२.२ द्वितीयक सामग्री सङ्कलन : पुस्तकालय विधि ८१
३.२.२.१ टिपोट दयकेगु ८३

ब्व ४ : अनुसन्धान प्रबन्धया अङ्ग

४.१ प्रारम्भिक अङ्ग ८६
४.२ मूल अङ्ग ८८
४.३ लिधंसा अङ्ग ८८

ब्व : ५ अनुसन्धान प्रबन्ध लेखन व प्रस्तुतिकरण

५.१ अनुसन्धान प्रबन्धया भाषाशैली ८९
५.२ पादटिप्पणी ९०
५.३ सन्दर्भ सूची ९३
५.४ टाइपिङ्ग व बाइण्डिङ्ग ९७

अनुसन्धान विधि

- रवि शाक्य

ब्व : १ अनुसन्धानया परिचय (Introduction to Research)

अनुसन्धान खँग्वः निगू खँग्वः स्वानाः निर्माण जुयाच्वंगु दु - अनु + सन्धान = अनुसन्धान । 'अनु' या अर्थ ल्यूल्यू वनेगु वा लिक्क वनेगु खः । 'सन्धान' खँग्वःया अर्थ बांलाक मालेगु वा लुइकेगु खः । उकिं अनुसन्धान खँग्वःया अर्थ छुं विषयया ल्यूल्यू वनाः वा छुं विषयस केन्द्रित जुयाः बांलाक मालेगु खः ।

अनुसन्धानया पर्यायवाची खँग्वःकथं 'शोध' छ्यलेगु याः । शोधया अर्थ 'शुद्ध यायगु (to refine) खः । कच्चा पदार्थयात परिमार्जन यानाः शुद्ध याय्गु हे शोध खः । खानीया कच्चा चिकंयात प्रशोधन यानाः परिष्कृत चिकं (पेट्रोल) दय्केगु शोध खः । उकिं शोध प्रक्रिया धैगु हे शोधन याय्गु वा परिमार्जन यानाः न्ह्यब्वय्गु खः ।

प्राज्ञिक क्षेत्रया खँ ल्हाय्बलय् छुं कच्चा सामग्री वा विचारयात खास प्रक्रिया छ्यलाः शुद्ध व परिमार्जन यानाः न्ह्यब्वय्गु खः ।

अनुसन्धानयात अंग्रेजीभासं Research धाइ । थ्व Research खँग्वः फ्रेञ्च भाय्या Recherche पाखें वःगु खः । फ्रेञ्च Recherche या अर्थ to look (स्वयगु), to investigate (मालेगु), to go around (छ्चाःखेरं वनेगु) खः । अथे हे Research खँग्वःयात Re + Search यानाः फायाः नं स्वय्फु । थुकथं स्वय्बलय् Research या अर्थ 'to seek again' (हाकनं मालेगु) धकाः सीदइ ।

१.१ अनुसन्धानया परिभाषा

(१) Redman & Morry - Research is systematized effort to gain new knowledge. (न्हूगु ज्ञान प्राप्तिया लागि याइगु व्यवस्थित कुतः हे अनुसन्धान खः) । थ्व परिभाषाकथं अनुसन्धानय् निता खँ दय्माः - (क) न्हूगु खँ लुइकेगु (ख) व्यवस्थित कुतः ।

(ख) C. R. Kothari - Research is an art of scientific investigation. (अनुसन्धान धैगु वैज्ञानिकरूपं मालेगु कला खः) ।

(ग) P. V. Young - Research may be defined as scientific undertaking by means of logical and systematic techniques aim to discover new facts or verify and test old facts. (अनुसन्धान धैगु तर्कपूर्ण व व्यवस्थित विधि छ्यलाः न्हूगु तथ्य लुइकेगु वा पुलांगु तथ्यया सत्यता परीक्षण याय्गु वैज्ञानिक विधि खः) ।

थ्व परिभाषाकथं अनुसन्धान धैगु - व्यवस्थित व वैज्ञानिक विधि खः । अनुसन्धानं न्हूगु तथ्य लुइकेगु याइ, पुलांगु तथ्यया परीक्षण याइ ।

१.२ अनुसन्धानया विशेषता

(१) अनुसन्धान धैगु वैज्ञानिक जुइ । साहित्य च्वय्गु व अनुसन्धान याय्गुली पाइगु थनथाय् हे खः । साहित्यय् मनया प्रमुख भूमिका दइ । नुगलय् बुयावःगु भावना, कल्पनायात प्वंकेगु याइ । तर अनुसन्धानय् भावनात्मक पक्षयात महत्त्व बीमखु । अनुसन्धानय् तथ्ययात महत्त्व बी ।

(२) अनुसन्धानय् निश्चित प्रक्रियाया अनुशरण याय्माः ।

(३) अनुसन्धानय् न्हूगु खँ लुइकेगु जुइ वा न्हापा लुइकातःगु खँया परीक्षण यानाः पुनर्व्याख्या जुइ ।

(४) अनुसन्धान आत्मपरक मजूसे वस्तुपरक जुइ ।

(५) अनुसन्धानपाखें पिहांवःगु लिच्वः परीक्षण यानाः स्वय्‌फइ ।

(६) अनुसन्धानपाखें पिहांवःगु खँ तार्किक, विश्वसनीय, वैध, पक्षपातरहित जुइ ।

(७) अनुसन्धान धैगु गुबलें हे सिधइमखुगु ज्या खः ।

१.३. अनुसन्धानया प्रकार (Types of Research)

अनुसन्धान धैगु अतिकं तःधंगु विषय खः । उकिं अनुसन्धानं यक्व पक्षयात कःघानाच्वंगु दइ । दक्व अनुसन्धान छगू हे प्रकारं न्ह्याकेमाः धकाः धाय्‌फइमखु । अनुसन्धानया प्रकृति स्वयाः अनुसन्धानया प्रकार पाय्‌फु । विषयवस्तुया प्रकृति, उद्देश्य, प्रस्तुत याय्‌गु शैलीया आधारय् अनुसन्धानया आपालं प्रकार दइ । तर मुख्य यानाः अनुसन्धानयात क्वय् बियातःकथं ब्वथलेफु -

(१) मौलिक अनुसन्धान (Basic/Fundamental /Pure Research) - थुकियात विशुद्ध अनुसन्धान वा आधारभूत अनुसन्धान नं धाइ । मौलिक अनुसन्धान धैगु ज्ञान प्राप्तिया लागि जक याइगु अनुसन्धान खः । Gathering knowledge for knowledge's sake is termed as 'pure' or 'basic' research. थ्व अनुसन्धानं सिद्धान्त निर्माण याइ । मौलिक अनुसन्धानपाखें पिहांवइगु लिच्वलं व्यावहारिक समस्याया समाधान याइमखु । थुज्वःगु अनुसन्धानया प्रतिफल तत्काल खनेदइमखु, यक्वलिपा तिनि खनेदइ । थुकिं न्हूगु ज्ञान मालेगु नापनापं पुलांगु ज्ञानयात शुद्ध वा परिमार्जन याय्‌गु ज्या नं याइ । बरु थुज्वःगु अनुसन्धानं पिकाःगु सिद्धान्त छ्यलाः न्हू-न्हूगु आविष्कार यानाः समाजय् योगदान बीफु । दसुया लागि, आइन्सटाइनया सापेक्षताया सिद्धान्त व न्यूटनया गुरुत्वाकर्षणया सिद्धान्तया प्रतिपादनयात काय्‌फु ।

(२) व्यावहारिक अनुसन्धान (Applied Research) - थ्व अनुसन्धान समाजया समस्या समाधान याय्‌गुपाखे न्ह्यांवनी । Applied research aims at finding a solution for an immediate problem facing a society or an industrial or business organization. थ्व अनुसन्धानं समाजया विकृति चीकेत, छुं नीतिनियम दय्‌केत, समाजयात न्ह्याकेत ग्वाहालि यानाच्वनी । थुकी मौलिक अनुसन्धानपाखें प्राप्त जूगु ज्ञानयात मानवजातिया हितया लागि छ्यलाः व्यावहारिक समस्या समाधान याय्‌गु लँपु क्यनाच्वनी ।

(३) वर्णनात्मक अनुसन्धान (Descriptive Research) - थुज्वःगु अनुसन्धानय् विषयवस्तुया दुनेथ्यंक दुहांवनेगु मस्वःसे छु खनेदुगु खः उकिया वर्णन याय्‌गुली जोड बी । तथ्याङ्कया आधारय् न्हापा छु जूगु खः, आः छु जुयाच्वन धकाः वर्णन जक याइ । उकिं वर्णनात्मक अनुसन्धानयात ex post facto (after the fact) research नं धयातःगु दु । धार्मिक, सांस्कृतिक विधिव्यवहारया अध्ययन याय्‌त थ्व पद्धति उपयोगी जू ।

(४) विश्लेषणात्मक अनुसन्धान (Analytical Research) - थ्व वर्णनात्मक अनुसन्धानस्वयां अःखःगु अनुसन्धान खः । थुकी चीधंगु विषयवस्तु कयाः दुनेथ्यंक दुहांवनाः अध्ययन याइ । थुकी तथ्याङ्कयात आलोचनात्मकरूपं स्वयाः विश्लेषण याइ ।

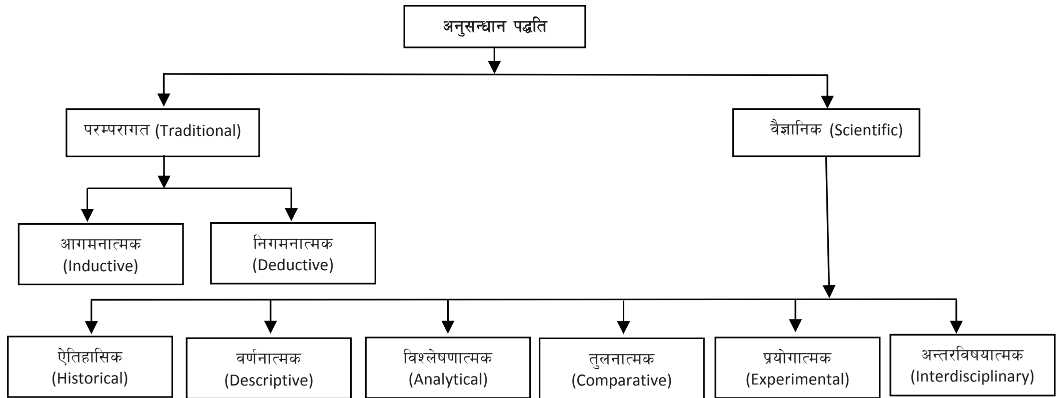
(५) परिमाणात्मक अनुसन्धान (Quantitative Research) - थुकी संख्यात्मक प्रवृत्ति दुगु तथ्याङ्कया विश्लेषण जुइ । थ्व अनुसन्धानय् गणितीय ढाँचा (Mathematical Model)या अनुशरण यानाः अनुसन्धान जुइ । परिकल्पनाया परीक्षण यानाः निष्कर्ष पिकाइ । खास यानाः व्यापार, बैंकिङ्ग, जनसंख्या आदि क्षेत्रय् परिमाणात्मक अनुसन्धान छ्यली ।

(६) गुणात्मक अनुसन्धान (Qualititative Research) - गुणात्मक तथ्याङ्क मुंकाः उकिया विश्लेषण यानाः न्ह्याकीगु अनुसन्धान गुणात्मक अनुसन्धान खः । मनूया व्यवहार, भावना, सांस्कृतिक परम्परा, विश्वास आदि क्षेत्रनाप सम्बन्धित विषयया अध्ययन गुणात्मक अनुसन्धानदुने लाइ । थुकी गणितीय परीक्षण याय्‌फइमखु । खास यानाः साहित्य, संस्कृति, मनोविज्ञान आदि विषयस थ्व अनुसन्धान छ्यली ।

(७) अवधारणागत अनुसन्धान (Conceptual Research) - Related to some abstract ideas or theory. It is generally used by philosophers and thinkers to develop new concept or to reinterpret existing ones. थुकी ठोस तथ्याङ्कया आधार मका:से परिकल्पना, मान्यता, विचारया जक विश्लेषण याइ । धार्मिक, दार्शनिक क्षेत्रय् थ्व अनुसन्धान छ्यली ।

(८) अनुभवसिद्ध अनुसन्धान (Empirical Research) - थ्व प्रयोगात्मक अनुसन्धान खः । तथ्याङ्क संकलन याय् धुंका: विश्लेषण याना: पिहांव:गु लिच्व:यात प्रयोगशालाय् वैज्ञानिक विधिं परीक्षण याना: खः मखु धका: स्वइ । उकिं थुकियात Experimental Research नं धाय्गु या: ।

१.४. अनुसन्धान पद्धति (Research Methodology)

परम्परागत पद्धति

(क) आगमनात्मक पद्धति (Inductive Method) - विभिन्न विषयवस्तुया अध्ययन अवलोकन याना: सिद्धान्त निर्माण याय्गु पद्धति । थुकी न्हापां तथ्य न्ह्यब्वया: उकिया आधारय् निष्कर्ष पिकाइ । दसु - थ्व साया प्यपा तुति दु । हुंकन च्वंम्ह साया प्यपा तुति दु । भारतय् च्वंम्ह साया प्यपा तुति दु । अमेरिकाय् च्वंम्ह साया प्यपा तुति दु । निष्कर्ष/सिद्धान्त - "सा धैम्ह जनावरया प्यपा तुति दइ ।"

थ्व पद्धतिइ त:धंगु क्षेत्र ल्यया: अध्ययन न्ह्याकी । अध्ययनया निष्कर्षकथं विशेष नियम/सिद्धान्तया प्रतिपादन याइ । उकिं थ्व विशिष्टपाखें सामान्यपाखे (From particular to general) वनीगु पद्धति खः । त:धंगुपाखें चीधंगुली वनेगु अथवा Macro पाखें Micro य् वनेगु खः । उकिं थ्व Doing and Learning Method खः ।

थ्व पद्धतिइ यक्व ई, ध्यबा खर्च जुइ । दक्व एकाइया अध्ययन याय्मफुतकि गलत लिच्व: पिदनेफु । थ्व पद्धति शुरु या:म्ह Francis Bacon खः ।

(ख) निगमनात्मक पद्धति (Deductive Method) – थ्व मेपिंसं लुइकात:गु वा प्रतिपादन यानात:गु नियम वा सिद्धान्तया आधारय् मेमेगु खँ लुइकेगु पद्धति खः । थुकी मेपिंसं मेहनत याना: लुइकात:गु तथ्ययात आधार काइगुलिं थ:म्हेस्यां आपा: मेहनत याय्मालीमखु । थ्व मेपिंसं तयात:गु जगय् छैं दनेगु थेंजा:गु पद्धति खः ।

दसु, "संसारय् जन्म जूपिं सकलें प्राणी सी हे मा: ।" थ्व प्रतिपादन जुइधुंकूगु सिद्धान्त जुल । मनू नं प्राणी खः । उकिं मनू नं छन्हु सी हे मा: । उकिं लिपाया अनुसन्धातापिंसं मनू सीमा: कि म्वा: धका: अनुसन्धान यानाच्वनेगु आवश्यकता मन्त । थ्व चीधंगुपाखें त:धंगुली, सामान्यपाखें विशिष्टय् वनेगु अथवा Micro पाखें Macro य् वनेगु पद्धति खः । थुकी ज्ञातपाखें अज्ञातय् वनेगु याइ । थ्व पद्धति शुरु या:म्ह Aristotle खः ।

वैज्ञानिक पद्धति

(क) ऐतिहासिक पद्धति - Historical research is the application of scientific method to the description and analysis of the past events. थ्व विधि मूलतः विगतनाप सम्बन्धित जूसां म्हिगःनिसें थौंतकया अध्ययन याइ । थुकिं कन्हय् छु जुइफु धकाः अनुमान नं याइगुलिं थ्व पद्धति 'त्रिकालिक' जुइ ।

(ख) वर्णनात्मक पद्धति - Descriptive research describes and interprets "what is." थुज्वःगु अनुसन्धानय् विषयवस्तुया दुनेथ्यंक दुहांवनेगु मस्वःसे छु खनेदुगु खः उकिया वर्णन याय्गुली जोड बी । तथ्याङ्कया आधारय् आः छु जुयाच्वन धकाः वर्णन जक याइ । धार्मिक, सांस्कृतिक विधिव्यवहारया अध्ययन याय्त थ्व पद्धति उपयोगी जू ।

(ग) विश्लेषणात्मक पद्धति - थ्व वर्णनात्मक अनुसन्धानस्वयां अःखःगु अनुसन्धान खः । थुकी चीधंगु विषयवस्तु कयाः दुनेथ्यंक दुहांवनाः अध्ययन याइ । थुकी तथ्याङ्कयात आलोचनात्मकरूपं स्वयाः विश्लेषण याइ ।

(घ) तुलनात्मक पद्धति - निगू वा निगूस्वयां अप्वः पक्षदथुइ तुलना यानाः समानता व भिन्नता क्यनीगु पद्धति । गथेकि, 'जि वयाला लच्छि मदुनि व मुनामदनया तुलनात्मक अध्ययन', 'नेपालभाषा व जापानीभाषाया ताजिग्वः (क्लासिफायर)या तुलनात्मक अध्ययन', 'नेपाली तथा रसियाली स्वरवर्णहरूको तुलनात्मक अध्ययन' ।

(ङ) प्रयोगात्मक पद्धति - थ्व पद्धति विशेष यानाः विज्ञानया क्षेत्रय् प्रयोग जुइ । भाषाविज्ञानया ख्यलय् (ध्वनिविज्ञानय्) नं प्रयोग जुयाच्वंगु दु ।

(च) अन्तरविषयात्मक पद्धति - छगू हे विषययात थीथी पक्ष वा दृष्टिकोणं अध्ययन याय्गु पद्धति । थुकी छगू टीम दय्की । उगु टीमया टीमलीडर व मेपिं दुजःपिं दइ । दक्वसित छगू विषयया छगू-छगू पक्षय् अध्ययन याकी । लिपा दक्व मुंकाः सम्पादन यानाः अन्तिम रूप बी । श्रमविभाजनय् आधारित थ्व पद्धति बांलाःगु खःसां यक्व खर्च तुइ, व्यवस्थापन याय्त थाकुइ । गथेकि, "धुस्वां साय्मिया उपन्यासया अध्ययन" छगू शीर्षक खःसा उकीदुने यथार्थवाद, मनोविश्लेषणवाद, अस्तित्ववाद, नारीवाद आदि थीथी दृष्टिकोणं अध्ययन याय्फु ।

शोध प्रस्तावय् छु पद्धति छ्यलाः अनुसन्धान याय्गु धकाः अनिवार्यरूपं उल्लेख याय्माः । अथे हे अनुसन्धान सार (Abstract) बीबलय् छु पद्धति छ्यलाः अनुसन्धान यानागु धकाः स्पष्ट जुइक उल्लेख याय्माः ।

ब्व : २ अनुसन्धान प्रस्ताव (Research Proposal)

Research is a systematized effort to gain new knowledge (अनुसन्धान धैगु न्हूगु ज्ञान प्राप्तिया लागि याइगु व्यवस्थित कुतः खः) । अनुसन्धान धैगु व्यवस्थित जुइमाःगुलिं अनुसन्धान प्रस्ताव दय्केगु अनिवार्य जू ।

प्रस्तावना छुं नं अनुसन्धानया आधारशीला खः । प्रस्ताव तयार मयाय्कं व उगु प्रस्ताव स्वीकृत मजुइकं छुं नं अनुसन्धानया ज्या न्ह्याइमखु ।

२.१ अनुसन्धान प्रस्तावया परिचय

(१) अनुसन्धानया ज्या व्यवस्थितरूपं पूवंकेत निर्धारित ढाँचाय् च्वनाः तयार यानातःगु योजना हे अनुसन्धान प्रस्ताव खः ।

(२) A research proposal is an overall plan, scheme, structure and strategy designed to obtain answers to research questions or problems that constitute the research project. (अनुसन्धान प्रस्ताव धैगु अनुसन्धानया न्ह्यसः वा समस्याया लिसः लुइकेत दय्कातःगु योजना, संरचना व रणनीति खः) ।

(३) Research proposal is essentially a roadmap, showing clearly the location from which a journey begins, the destination to be reached, and the method of getting there. (अनुसन्धान प्रस्ताव धैगु गुगु थासं यात्रा शुरु यायगु, थ्यंकेमाःगु गन्तव्य छु खः, अनतक थ्यंकेगु तरीका छु खः धकाः क्यनातःगु 'रोडमायप' खः) ।

(४) अनुसन्धान प्रस्तावयात इञ्जिनियरं छैं दयकेन्त्यः तयार याइगु नक्सानाप तुलना यायछिं ।

- विश्वविद्यालयया छुं निश्चित तह पार यायत वा छुं संघसंस्थाया परियोजनाया लागि अनुसन्धानया ज्या यायत अनुसन्धान प्रस्ताव अनिवार्य जुइ । प्रस्तावना स्वयाः जक ज्या न्ह्याकेबीगु वा मबीगु धकाः निर्णय याइ ।
- विश्वविद्यालयस अनुसन्धान प्रस्ताव स्वीकृत जुइधुंकाः जक शोध-निर्देशक (Guide)या व्यवस्था यानाः अनुसन्धानया ज्या न्ह्याकेगु स्वीकृति बी ।
- अनुसन्धान प्रस्तावं क्रमवद्ध, व्यवस्थित, नियन्त्रितरूपं अनुसन्धान यायत लँ क्यनी ।
- शोधकर्तायात आः गुकथं न्ह्यांवनेगु धकाः लँ क्यनाच्वनी ।
- अनुसन्धान याकीगु संस्थां नं उगु अनुसन्धान गुकथं न्ह्यांवनेत्यंगु दु, शोधार्थी छु यायत्यंगु धकाः प्रष्ट जुइक सियाच्वनी । उकिं अनुसन्धान प्रस्ताव धैगु अनुसन्धाता स्वयंयात व अनुसन्धान याकीगु निकाय/संस्था निगुलिं पक्षयात आवश्यक जू ।

❖ अनुसन्धान प्रस्ताव धैगु कार्यान्वयन याय् ल्यंदनिगु ज्याया विस्तृत वर्णन खः । उकिं थ्व भविष्यत्काल (Future Tense)य् च्वयमाः ।

❖ अनुसन्धान प्रस्तावय् दकलय् न्हापां ख्वाःपौ च्वयमाः । ख्वाःपतिइ अनुसन्धानया शीर्षक, अनुसन्धानया प्रयोजन, अनुसन्धाताया नां व प्रस्तावना लःल्हाःगु साल च्वयमाः ।

२.२. अनुसन्धान प्रस्तावया अङ्ग

२.२.१ अनुसन्धानया शीर्षक (Title)

शीर्षक ल्ययबलय् ध्यान बीमाःगु खँ -

(क) थःगु रुचि अनुसारया विषय जुइमाः ।

ख) थःगु क्षमतां न्ह्यायदुगु जुइमाः ।

(ग) न्हापा यानातयधुंकूगु विषय लिसा मकायगु बांलाः ।

(घ) सामग्री संकलन यायफइगु खःकि मखु धकाः स्वयमाः ।

(ङ) आर्थिकरूपं न्ह्यायदुगु, निश्चित समयावधिदुने क्वचाइगु जुइमाः ।

(च) तस्कं चीधंगु वा तस्कं तःधंगु विषय ल्ययमज्यू । तस्कं चीधंगु जुलकि सामग्री मगानाः शोधप्रबन्धया रूपय् न्ह्यब्वयत गाइमखु । तस्कं तःधंगु विषय जुलकि अनुसन्धानया क्षेत्र विस्तृत जुयाः ई, श्रम, ध्यबा अप्वः खर्च जुइ । कःघायमफयक सामग्री मुनाः छु च्वय् छु च्वय् जुयाः अलमल जुयाः तनी ।

(छ) थःम्हं ल्ययागु विषयस शोध निर्देशक दइकि मदइ नं विचाः याय्माः ।

(ज) विषय ल्ययबलय् विवादास्पद विषय ल्ययमज्यू । लिपा निष्कर्ष पिहांवइबलय् ल्वापु जुइगु वा छुं निष्कर्ष हे पिदनीमखुगु विषय ल्ययमज्यू ।

थुज्वःगु विषय ल्ययमज्यू –

– नेवाःत आदिवासी खःकि मखु ?

– नाय्, प्वःत दलित खःकि मखु ?

– द्यःया अस्तित्व दुकि मदु ?

– सीधुकाः आत्मा गन वनी ?

(झ) अनुसन्धानया विषय च्वय्बलय् यक्व चीहाकः वा यक्व ताहाकः याय्मज्यू । शीर्षक तय्बलय् हे शोधप्रबन्धया केन्द्रविन्दु (Focus Point) छु जुइ धकाः स्पष्ट जुइकेमाः ।

दसु - "चित्तधरया बाखं" शीर्षक तय्बलय् थुकी छु अनुसन्धान याय्गु धकाः स्पष्ट मजू । तर "चित्तधरया बाखनय् यथार्थवाद" धाय्बलय् स्पष्ट जुइ । अथे हे "मरुगणेद्यःया छगू अध्ययन" जक धायबलय् स्पष्ट मजू । मरुगणेद्यःया छु पक्षयात केन्द्रविन्दु याय्गु खः शीर्षकय् हे स्पष्ट जुइमाः ।

२.२.२. विषय परिचय (Introduction)

थुकी छु विषयस अनुसन्धान याय्त्यनागु खः उकिया सामान्य परिचय बीमाः । परिचय बीबलय् दकलय् न्हापां मूल विषयस दुहांवनेन्त्यः विषय प्रवेश जुइकथं उगु विषयया सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि तय्माः । अनंलिपा जक विषय वस्तुइ दुहांवनेगु याय्माः । विषय परिचय च्वय्बलय् अनावश्यक गन्थन मयाःसे बःचाहाकलं च्वय्माः ।

२.२.३. समस्याकथन (Statement of Problem)

ग्रीक शब्द Probellin पाखें अंग्रेजी खँग्वः Problem वःगु खः गुकिया अर्थ छुं खँयात न्ह्यःने तय्गु वा "समाधानया लागि प्रस्तावित प्रश्न" खः । अनुसन्धानय् समस्या धैगु 'अनुसन्धान विषय' हे खः । थःम्हं ल्ययागु विषयदुने छुछु खँ च्वय्गु योजना दु, वयात हे प्रश्नवाचक वाक्य दय्काः न्ह्यब्वय्माः । अनुसन्धेय विषय शीर्षकयात हे अनुसन्धानया सन्दर्भय् 'समस्या' धकाः थुइकेमाः । Townsand या धापू दु - A problem is a question proposed for solution. (समस्या धैगु समाधानया लागि प्रस्तावित न्ह्यसः खः) । अथे हे Ranjit Kumar या धापू दु -The research questions for which you are planning to find answers are raised in this section. (थ्व खण्ड अर्थात् समस्याकथनय् छु लिसः मालेत योजना दय्कातःगु खः उकिया बारे प्रश्न ल्ह्वनी) । छगू धापू दु - A problem well put is half solved (समस्यायात बांलाक प्रस्तुत याय्फतकि बच्छि समस्याया समाधान अन हे जुइधुंकी) ।

- समस्या धकाः "थुगु विषयस आःतक सुनां नं अनुसन्धान मयाःनि, थ्वबारे मनूतय्सं मसियावन, थुगु विषयस अनुसन्धान मयातकि थ्व लोप जुयावनी, थ्वबारेया सामग्री नष्ट जुयावनी, उकिं थ्वबारे अनुसन्धान याय्माःगु खः" धकाः च्वइपिं नं दु । थ्व पाय्छि मजू । उज्वःगु समस्या धैगु सम्बन्धित समुदाय व राष्ट्रया खः । उकिया समाधान याय्गु दायित्व सम्बन्धित व्यक्ति, समुदाय वा राष्ट्रया हे खः । सचेत नागरिकया हैसियतं उज्वःगु समस्याप्रति चिन्तित जुइगु स्वाभाविक खः, तर छम्ह अनुसन्धाताया लागि थुज्वःगु खँ अनुसन्धानया समस्या मखु । व समस्याया समाधान याय्गु ज्या अनुसन्धाताया मखु ।
- छुं लोप जुइत्यंगु भाषाया अध्ययनया प्राज्ञिक उद्देश्य उगु भाषाया विशेषताबारे ज्ञान हासिल याय्गु खः, वयात संरक्षण याय्गु मखु । अथे हे लोक साहित्यया संकलन व दुग्यंक अध्ययन यानाः पिदंगु शोधप्रबन्धया अध्ययन यानाः उकिया संरक्षण याय्त ग्वाहालि नं जुइफइ । तर छम्ह शोधार्थीया प्राज्ञिक उद्देश्य संरक्षण मखु, लोक साहित्यया स्वरूपया पहिचान खः । संरक्षणया जिम्मा व हे जाति वा राष्ट्रं काइ । अनुसन्धातां संकलन व विश्लेषण जक यानाः न्ह्यःने तयाबी ।

- गुलिस्यां अनुसन्धाया भ्वलय् वइगु पंगः वा व्यवधानयात समस्याकथनया रूपय् तय्गु याइ । गथेकि - थःत माःगु सफू लुयामवःगु, मनूतय्सं सूचना बियाः ग्वाहालि मयाःगु, मत मवयाः टाइप याय्मखंगु आदि । उकथंया पंगःत अनुसन्धानया समस्या जुइमखु । अनुसन्धाताया लागि समस्या धैगु उगु विषयनाप सम्बन्धित "प्राज्ञिक समस्या" खः । थःम्हं ल्ययागु विषयदुने छुछु खँय् मसियाच्वंगु दु वा सीकेत्यनागु खः व हे समस्या जुइ ।
- सामान्यतया समस्याकथन च्वय्बलय् सैद्धान्तिक पक्ष वा अवधारणात्मक खण्ड दुथ्याकेगु चलन मदु । अनुसन्धान प्रस्तावय् गुलि अप्वः समस्या दय्काः न्ह्यब्वल उलि हे थःत थाकुइगु जुयाः यक्व समस्या दय्केमज्यू । सामान्यतः स्वंगू जक समस्या दय्केमाः । अप्वःस्वयां अप्वः न्यागू जक समस्या दय्केगु पाय्छि जुइ ।
- समस्या न्ह्यब्वय्बलय् बुँदागतरूपय् प्रश्नवाचक वाक्य दय्काः न्ह्यब्वय्माः ।

तुंख्यःया महाकालया अध्ययन विषयस समस्या न्ह्यब्वय्बलय् समस्या थुकथं न्ह्यब्वय्माः -

(क) तुंख्यःया महाकालया ऐतिहासिक पृष्ठभूमि छु खः ?

(ख) तुंख्यलय् च्वंगु महाकालया देगःया वास्तुकला व द्यःया प्रतिमालक्षण गुकथं दु ?

(ग) तुंख्यःया महाकालया नित्यपुजा, गुथित गुकथं न्ह्यानाच्वंगु दु ?

२.२.४ उद्देश्य (Objectives)

समस्याया रूपय् न्ह्यब्वयातःगु प्राज्ञिक न्ह्यसःया लिसः मालाः समाधानपाखे केन्द्रित जुइगु हे अनुसन्धानया उद्देश्य खः । समस्याकथनय् न्ह्यथनातःगु समस्याया लिसः मालेगु हे अनुसन्धाताया उद्देश्य जुइ । उकिं समस्याया आधारय् शोधया उद्देश्य दय्केगु जुइ । अनुसन्धानया समस्या ग्वःगु दु वःगु हे जक उद्देश्य दय्केमाः । उद्देश्य च्वय्बलय् समापिका क्रियां क्वचाय्केगु मखु । बरु असमापिका क्रिया तयाः वाक्य क्वमचाय्क हे त्वःताबीमाः । दसु -

क्वय् न्ह्यथनाकथंया उद्देश्य पूवंकेत थुगु अनुसन्धान जुइत्यंगु खः -

(क) तुंख्यःया महाकालया ऐतिहासिक पृष्ठभूमि मालेगु,

(ख) थौंकन्हय् तुंख्यलय् च्वंगु महाकालद्यःया देगःया वास्तुकला व द्यःया प्रतिमालक्षण न्ह्यब्वय्गु,

(ग) तुंख्यःया महाकालया नित्यपुजा, गुथित गुकथं न्ह्यानाच्वंगु दु धकाः स्पष्ट याय्गु ।

२.२.५ औचित्य/महत्त्व (Justification/Importance)

अनुसन्धान प्रस्तावय् थःम्हं ल्ययागु शीर्षक छाय् महत्त्वपूर्ण जू धकाः औचित्यया पुष्टि याय्माः । व विषय ल्यय्माःगु आवश्यकता छु खः ? व विषयय् अनुसन्धान मजुयाः समाज-राष्ट्रयात छु हानि जुयाच्वंगु दु धकाः क्यनेमाः । थःगु अनुसन्धानं पिहांवइगु निष्कर्ष उपयोगी जुइ, उपलब्धिमूलक जुइ धकाः क्यनेमाः । उगु अनुसन्धानं प्राज्ञिक क्षेत्रय् छु योगदान बी, व्यावहारिकरूपय् समाज, राष्ट्रयात छु योगदान बी धकाः स्पष्ट याय्माः ।

अनुसन्धान याकीगु संस्थायात थःम्हं ल्ययागु विषयवस्तु उचित खः धकाः सन्तुष्ट याय्माः । दसु -

*(५) **महत्त्व (Importance)** - महाकालयात हिन्दूतय्सं शनि देवताकथं मानेयानाच्वंगु दुसा बौद्धतय्सं धर्मया रक्षककथं हनावयाच्वंगु दु । छुं विघ्नबाधा वइबलय् महाकालद्यःयात श्रद्धां लुमंकलकि विघ्नबाधा चिलावनी धैगु विश्वास दु । अनुसन्धेय महाकालबारे गुलि नं सामग्रीत पिदनाच्वंगु दु इपिं फुटकर रूपं जक पिदनाच्वंगु दु । थ्वबारे प्राज्ञिकरूपं गहन अध्ययन जूगु मदुनि । थुगु अनुसन्धानय् महाकालया उत्पत्ति, तुंख्यःया महाकालया ऐतिहासिकता, प्रतिमा लक्षण, अन जुइगु नित्यपुजा, गुथि, इलय्ब्यलय् जुइगु पुजाया बारे गहन अध्ययन*

जुइ । समग्ररूपं महाकाल सम्बन्धी सैद्धान्तिक अवधारणा व विशिष्टरूपं तुंख्यःया महाकालबारे वैज्ञानिक ढंगं अनुसन्धान यानाः न्ह्यब्वइगुलिं थुगु अनुसन्धान छगू स्यल्लाःगु प्राज्ञिक ज्वलं जुइ । उकिं थुगु अनुसन्धान औचित्यपूर्ण जू ।

२.२.६ अनुकल्पना/प्राक्कल्पना (Hypothesis)

अनुसन्धानया ज्या न्ह्याकेन्ह्यः उगु अनुसन्धानया लिच्वः वा निष्कर्ष छु वइ धकाः पूर्वानुमान यायगु हे अनुकल्पना खः । थ्व परीक्षण याय् बाँकी दनिगु अनुमान जक खः । उगु पूर्वानुमान शोध पूवनेधुंकाः पायछि जुइनंफु, पायछि मजुइनंफु । विज्ञान प्रविधिया क्षेत्रय् Hypothesis अनिवार्यरूपं तयमाः । उगु विषयय् प्रयोगशालाय् परीक्षण यानाः Hypothesis पायछि खः कि मखु धकाः स्वयफइ । दक्वकथंया शोधय् अनुकल्पना दय् हे माः धैगु मदु । भाषा, साहित्य थें जाःगु वर्णनात्मक अनुसन्धानय् Hypothesis तयगु अस्वाभाविक खनेदइ । (झीगु सन्दर्भय् Hypothesis अनिवार्य मजू)

२.२.७ पूर्वकार्य समीक्षा (Review of Literature)

थःम्हं अनुसन्धान यायत्यनागु विषयस न्हापा सुनां छुछु ज्या यायधुंकल धकाः व्यवस्थितरूपं अध्ययन यानाः क्रमवद्धरूपं इमिगु समीक्षा यायगु हे पूर्वकार्य समीक्षा खः । पूर्वकार्य समीक्षायात अंग्रेजीभासं Review of Literature धाइ । थन Literature या अर्थ साहित्य वा सिर्जनात्मक कृति जक मखु, बरु छुं नं विषयस च्वयातःगु सामग्री फुक्क हे literature खः । छुं नं अनुसन्धान शून्यं शुरु जुइमखु । वबारे न्हापायापिंसं छुं नं छुं अवश्य ज्या यानातःगु दइ । अनुसन्धान धैगु हे न्हापायापिंसं यानातःगु ज्या वा अध्ययनयात आधारशीला दयकाः थःम्हं छुं न्हूगु खँ तनायंकेगु खः ।

पूर्वकार्य समीक्षा यायमाःगुया कारण

(क) गुगु विषयस अनुसन्धान यायत्यंगु खः उकिया गुलि अध्ययन जुल धकाः अनुसन्धाताया क्षमता सीकेत ।

(ख) अनुसन्धान दोहोरे मजुइकेत । थःम्हं यायत्यनागु व मेपिंसं यानातयधुंकूगु अनुसन्धान ज्वःलाःसा अनुसन्धान यायमाःगु आवश्यकता मदु ।

(ग) शुरुनिसें अन्ततक थःम्हेस्यां हे दक्व मालाः च्वयमालकि ध्यबा, ई, श्रम अप्वः तुइ । मेपिंसं यानातःगु शोधपाखें ग्वाहालि कालकि ध्यबा, ई, श्रम म्हंचाइ ।

(घ) सम्बन्धित विषयस न्हापा गुलि ज्या जुइधुंकल, मेगु गुलि ज्या यायगु ल्यंदनि धकाः सीकेफइ ।

(ङ) न्हापायापिंसं यानातःगु गल्ती वा कमीकमजोरीयात समीक्षा यानाः थःगु शोधय् उज्वःगु गल्ती मजुइकेत सचेत जुइ ।

(च) थःस्वयां न्ह्यःयापिं अध्येतापिंसं यानातःगु ज्याया सम्मान यानाः कृतज्ञता प्वंकेगु ज्या नं जुइ ।

पूर्वकार्य समीक्षा यायबलय् न्हापायापिंसं यानातःगु ज्याया सूची जक न्ह्यब्वयगु मखु । थ्व परिचयात्मक व 'आलोचनात्मक' जुइमाः । उगु कृतिया बांलाःगु पक्षयात क्यनाः उकिया च्वमिं छुं गल्ती यानातःगु दुसा वा उकी छुं मगाःमचाःगु दुसा टिप्पणी यानाः क्यनाबीमाः । थःगु शोधलिसे न्हापाया शोधार्थीपिंसं यानातःगु ज्याया स्वापू क्यनेमाः । थःगु विषय व न्हापायापिनि ज्याया दथुइ छुं खाली वा मगाःमचाःगु थाय् (Gap) दुसा व नं क्यनाः उगु खाली थाय् थःम्हं जायकेगु ज्या यायमाः ।

समीक्षा यायगु सामग्री -

- सफू
- पत्रपत्रिका/जर्नलय् पिदंगु च्वसु (फयांफत्तले अखबारपाखें मकायगु)
- शोधपत्र

- थीथी सरकारी वा गैरसरकारी निकायं पिकयातःगु प्रतिवेदन
- गोष्ठी, सेमिनारया कार्यपत्र
- शब्दकोश, विश्वकोश (Encyclopedia)
- इन्टरनेटय् पिदंगु सामग्री

पूर्वकार्य समीक्षा याय्‌बलय् कालक्रमिकरूपं (Chronologically) न्ह्यब्वय्‌माः । अथे धैगु दकलय् न्हापां पिहांवःगु सामग्री दकलय् च्वय् तयाः समीक्षा यानायंकेमाः । अनंलि भ्वःलिक मितिअनुसार समीक्षा यानायंकेमाः । समीक्षा याय्‌बलय् मूलपाठय् हे उगु सामग्री प्रकाशन जूगु मिति तयाबीमाः । उगु सामग्रीया विवरण सन्दर्भ सामग्री (Bibliography) खण्डय् अनिवार्यरूपं तयाबीमाः ।

२.२.८ अनुसन्धान विधि (Research Methodology) – अनुसन्धान विधिदुने निता खँ दुथ्याकेमाः -

(क) तथ्याङ्क संकलन (Data Collection) – अनुसन्धानय् गुज्वःगु तथ्याङ्क छु विधि छ्यलाः संकलन याय्‌गु धकाः च्वय्‌माः । गुणात्मक (Qualitative) वा परिमाणात्मक (Quantitative) मध्ये गुगुपत्ती तथ्याङ्क मुंकेगु धकाः धाय्‌माः । साहित्य, संस्कृतिया विषयस अनुसन्धान याय्‌बलय् गुणात्मक तथ्याङ्क जक मुंकेगु जुइ । प्राथमिक तथ्याङ्कया लागि अन्तर्वार्ता, अवलोकन, प्रश्नावली, नमूना छनोटमध्ये गुगु-गुगु विधि छ्यलेगु धकाः स्पष्ट याय्‌माः । थन विधिया नां जक उल्लेख यानाः मगाः, उगु विधिदुनेया गुगु पद्धति छ्यलाः तथ्याङ्क संकलन याय्‌गु धकाः नं धाय्‌माः । गथेकि - अन्तर्वार्ता काय्‌गु खःसा अन्तर्वार्ता काय्‌गु जक धयां मगाः, औपचारिक वा अनौपचारिक, व्यक्तिगत वा सामूहिक गुगुपत्ती अन्तर्वार्ता काय्‌गु खः क्वःछिनाः धाय्‌माः । द्वितीयक तथ्याङ्कया लागि पुस्तकालय पद्धति छ्यलेगु धकाः न्ह्यथनेमाः ।

(ख) तथ्याङ्क विश्लेषण (Data Analysis) - संकलन जूगु तथ्याङ्कया विश्लेषण याय्‌त छु विधि छ्यलेगु धकाः धाय्‌माः । विस्तृत अध्ययन यानाः छगू निष्कर्षय् थ्यंकीगु/सिद्धान्त निर्माण याइगु आगमनात्मक पद्धति (Inductive Method) वा पूर्वस्थापित सिद्धान्त/अवधारणाया अनुशरण यानाः न्ह्याइगु निगमनात्मक पद्धति (Deductive Method) मध्ये गुगु छ्यलेगु धकाः धाय्‌माः । साहित्यिक अनुसन्धान खःसा छु विधाया अनुसन्धान याय्‌त्यनागु खः वबारेया सिद्धान्त हे विश्लेषण याय्‌गु उपकरण जुइ । छुं वाद वा प्रणालीया बारे अनुसन्धान याय्‌गु खःसा उगु वाद वा प्रणालीनाप सम्बन्धित सिद्धान्त हे विश्लेषणया आधार जुइ । सामग्रीया विश्लेषण याय्‌बलय् ऐतिहासिक, वर्णनात्मक, विश्लेषणात्मक, प्रयोगात्मक, तुलनात्मक छु विधि छयलेगु धकाः स्पष्ट याय्‌माः । संस्कृति विषयस अनुसन्धान याय्‌बलय् सामान्यतया वर्णनात्मक विधि छ्यली । ऐतिहासिक व तुलनात्मक विधि नं नापनापं छ्यलेमालेफु ।

२.२.९ लागा/सीमाङ्कन (Limitation)

अनुसन्धान याय्‌बलय् तःधंगु क्षेत्र कःघालकि अनुसन्धान इलय् पूवंकेफइमखु, श्रम, ध्यबा नं अप्वः तुइ । सीमाना क्वःमछिलकि असीमित सामग्री जम्मा जुयाः व्यवस्थित याय्‌फइमखु । थःम्हं छु विषयस अनुसन्धान याय्‌त्यनागु खः उकी दुहांमवंसे विषयनाप असम्बन्धित सामग्री संकलन जुइ । छगू निश्चित सीमा क्वःछिलकि निर्धारित सीमादुने लाःगु क्षेत्रया जक सामग्री संकलन याय्‌फइ । सीमाङ्कनय् स्वंगू पक्ष स्वय्‌माः -

(क) भौगोलिक सीमाङ्कन – गुलि भौगोलिक क्षेत्र कःघाय्‌गु धकाः स्पष्ट जुइमाः । अंचल/जिल्ला/गाविस/नगरपालिका/वडा/टोल क्वःछिमाः । टोलदुनेया छुं स्मारक वा देगः, विहारया अध्ययन याय्‌गु खःसा वनाप सम्बन्धित मेगु छुछु स्मारक काय्‌गु धकाः स्पष्ट क्यनेमाः ।

(ख) विषयगत सीमाङकन – अनुसन्धेय विषयदुने छुछु पक्षय् केन्द्रित जुयाः अनुसन्धान याय्‌गु धकाः स्पष्ट जुइमाः । विषयगत सीमाना तय्‌मफुतकि छगू पक्षय् केन्द्रित जुइमफयाः दक्व पक्ष थीमाली । गुकिंयानाः अनुसन्धान गहन मजूसे सतही जुइ ।

(ग) समयगत सीमा – गुलि ईनिसें गुलि ईतकया अनुसन्धान याय्‌गु धकाः च्वय्‌माः । इतिहासया अध्ययन याय्‌गु खःसा गुलि संवत्‌निसें गुलि संवत्‌तकया अध्ययन याय्‌गु धकाः मिति क्वःछीमाः । छुं द्यःया धार्मिक पुजाआजाबारे अध्ययन याय्‌गु जूसा दच्छि/लच्छि/न्हिच्छि गुलि अवधि काय्‌गु खः प्रष्ट जुइक समयसीमा निर्धारण याय्‌माः ।

२.२.१० अध्याय विभाजन/अनुसन्धान प्रबन्धया रूपरेखा (Chapter Division)

अनुसन्धान प्रबन्धय् छुछु परिच्छेद वा अध्याय दइ धकाः प्रस्तावनाय् हे अनुमान यानाः न्ह्यब्वय्‌माः । अध्याय विभाजनया सम्भाव्य रूपरेखा न्ह्यब्वय्‌बलय् अध्यायया शीर्षक तयाः उगु अध्यायदुने छुछु खँ दुथ्याइ धकाः सामान्य परिचय नं बीमाः । सम्भव दुसा अध्यायदुनेया उपअध्याय नं तयाबीमाः । अनुसन्धान यानावँवं अन्तय् अनुसन्धान प्रबन्ध तयार जुइबलय् न्हापा प्रस्तावनाय् अनुमान यानातःगु अध्याय विभाजनस्वयां पाय्‌फु, थपघट जुइफु ।

अध्याय एक : अनुसन्धान परिचय

अध्याय दुई : सैद्धान्तिक अवधारणा (Theoritical Framework)

अध्याय तीन :

अध्याय चार :

अन्तिम अध्याय : उपसंहार

लिधंसा

परिशिष्ट

२.२.११. ई व बजेट (Time Period & Budget)

क) ई (Time Period) - छुं परियोजनाया लागि अनुसन्धान याय्‌त्यनागु खःसा उगु अनुसन्धान गुलि ईदुने क्वचाय्‌केगु धकाः शोध प्रस्तावय् हे च्वय्‌माः । उगु समयावधियात नं थीथी चरणय् ब्वथलाः क्यनेमाः ।

(क) न्हापांगु चरण - ३० % (सामग्री संकलन)

(ख) निगूगु चरण - ४० % (संकलन जूगु सामग्रीया वर्गीकरण व विश्लेषण)

(ग) स्वंगूगु चरण - ३० % (प्रतिवेदन लेखन, टङ्कन व प्रस्तुतिकरण)

छुं परियोजनाया लागि अनुसन्धान याय्‌बलय् इलय्‌ब्यलय् प्रगति विवरण बियाच्वनेमाः । शैक्षिक तह उत्तीर्ण याय्‌त वा विद्यावारिधिया उपाधि काय्‌त अनुसन्धान याय्‌बलय् सम्बन्धित विश्वविद्यालयं निश्चित समयावधि क्वःछिनातःगु दइ । उगु ईदुने अनुसन्धान क्वचाय्‌केमाः । स्नातकोत्तर तगिं पार याय्‌त दच्छि व विद्यावारिधि क्वचाय्‌केत ३ दँया ई बियातःगु दइ ।

(नेभाकेविया स्नातकोत्तर तगिं पार याय्‌त च्वइगु अनुसन्धान प्रस्तावय् समयावधि तयाच्वनेम्वाः)

ख) बजेट (Budget) – छुं दातृसंस्थाया आर्थिक ग्वाहालि कयाः अनुसन्धान याय्‌त्यनागु खःसा अनुसन्धान पूवंकेत गुलि बजेट आवश्यक जुइ धकाः अनुसन्धान याकीगु संस्थायात अनुमानित बजेट क्यनेमाः । उगु बजेटय् गुलि जनशक्ति माली, पारिश्रमिक गुलि माः, यातायात, क्षेत्रगत कार्य (Field Work), सफू, स्टेशनरी, उपकरण, नसात्वँसा आदि शीर्षकय् गुलि खर्च जुइ धकाः क्यनेमाः । शैक्षिक तह पार याय्‌त वा शैक्षिक उपाधिया लागि अनुसन्धान याय्‌बलय् अनुसन्धाता थःम्हेस्यां हे खर्चया भार कुबुइमालीगु जुयाः बजेट तय्‌म्वाः ।

२.२.१२ लिधंसा (Bibliography)

थुगु अंगय् अनुसन्धान प्रस्ताव च्वयत ग्वाहालि कयागु सामग्रीया धलः न्ह्यब्वयगु जुइ । विषय परिचय बीबलय् पाददिप्पणीइ उल्लेख जूगु सामग्री व पूर्वकार्य समीक्षाय् न्ह्यथनातःगु सामग्रीयात दुथ्याकाः लिधंसा दयकेमाः ।

ब्व : ३ तथ्याङ्क संकलन (Data Collection)

३.१ तथ्याङ्कया परिचय

डाटा खँग्वः ल्याटिनया Datum पाखें वःगु खः गुकिया अर्थ thing given (बियातःगु छुं चीज) खः । लिपा थुकिया अर्थ विस्तार जुयावनाः छुं खँयात समर्थन याइगु/प्रमाणित याइगु तथ्य बीगु जुयावन । तथ्याङ्कयात सूचना, आंकडा, प्रमाण, जानकारी नं धाय्गु याः । थ्व खँग्वः 'तथ्य' व 'अङ्क' निगू खँग्वः स्वानाः निर्माण जूगु खः । तथ्य धैगु सत्यया जाँच याय्फइगु जुइमाः (A fact must be verifiable) । उकिं तथ्य धैगु वास्तविकताय् आधारित, प्रमाणित जुइफइगु सत्य विवरण धकाः थुइकेमाः । अङ्क धैगु ल्याः खः । तथ्याङ्कया शाब्दिक अर्थ 'तथ्य थुइकीगु अंक/वास्तविकता बोध याकीगु ल्याः' खः । तर शाब्दिक अर्थ धाःथें दक्व तथ्याङ्क ल्याः हे जुइमाः धैगु मदु । परिमाणात्मक तथ्याङ्क (Quantitative Data) ल्याःकथं काय्फइ तर गुणात्मक तथ्याङ्क (Qualitative Data) यात ल्याःकथं काय्फइमखु, विश्लेषण नं याय्फइमखु । गुणात्मक तथ्याङ्क धाय्बलय् माया, घृणा, दृष्टिकोण, सामाजिक विश्वास, चालचलन, सांस्कृतिक परम्परा आदि लाइ । तथ्याङ्कया सामान्य परिभाषा बीगु खःसा "अनुसन्धानयात प्रामाणिक दय्केत छ्यलीगु सामग्री हे तथ्याङ्क खः ।" गथे अप्पा, सिँ, डण्डी, सिमेन्ट आदियात माःथाय् माःकथं व्यवस्थापन यानाः छेँ दय्की अथे हे थीथी स्रोतं मुनाहःगु तथ्याङ्कयात उचित ढंगं व्यवस्थापन यानाः अनुसन्धान प्रबन्ध तयार याइ ।

अनुसन्धान धैगु प्रमाणय् आधारित जुइ । उकिं थ्व भावनात्मक मजूसे बौद्धिक जुइ । अनुसन्धानय् हरेक महत्त्वपूर्ण विवरणयात तथ्याङ्कं पुष्टि यायांवनेमाः । प्रमाण मदय्क न्ह्यब्वःगु खँ बाखं जक जूवनी, विश्वसनीय जुइमखु ।

३.२ तथ्याङ्कया स्रोत

तथ्याङ्कयात मुख्य यानाः प्राथमिक तथ्याङ्क (Primary Data) व द्वितीयक तथ्याङ्क (Secondary Data) यानाः निब्वय् ब्वथलेफु । तर तृतीयक तथ्याङ्क (Tertiary Data) धकाः मेगु छगू तनाः ब्वथलेगु चलन नं दु ।

क) प्राथमिक तथ्याङ्क (Primary Data)

प्राथमिक तथ्याङ्क धैगु उज्वःगु तथ्याङ्क खः गुगु दकलय् न्हापांखुसि अनुसन्धातां लुइकाः वा मुंकाः छ्यःगु जुइ । The primary data are those which are collected afresh and for the first time, and thus happen to be original in character. दकलय् न्हापांखुसि मुंकूगु तथ्याङ्क जूगुलिं उकिया बारे मेपिंसं व्याख्या व टिकाटिप्पणी यानातःगु जुइमखु । उकिं प्राथमिक तथ्याङ्कयात Original Data/Direct Data नं धाय्गु याः । थ्व खास यानाः क्षेत्रकार्यलिसे सम्बन्धित जुइ । उकिं थुकियात Field Data नं धाय्गु याः । ऐतिहासिक व पुरातात्त्विक अनुसन्धानय् पुरातात्त्विक उत्खननपाखें लुयावःगु मूर्ति, मुद्रा, हस्तलिखित ग्रन्थ, अभिलेख आदि प्राथमिक सामग्री जुइ । पी. भी. योंगया कथं "प्राथमिक तथ्याङ्क धैगु मौलिक स्रोतपाखें प्राप्त जुइ, उकिया संकलन व प्रकाशनया उत्तरदायित्व वयागु हे जुइ गुम्हेस्यां मौलिक रूपय् मुंकाहःगु जुइ" (Data gathered at first hand, the responsibility for their compilation and promulgation remaining under the same authority that originally gathered them) ।

प्राथमिक तथ्याङ्क धैगु कच्चा पदार्थ थें खः । थुकियात अनुसन्धातां कुशलतापूर्वक अनुसन्धानय् छ्यला: न्हूगु तथ्यया उद्घाटन याइ ।

- ❖ थ्व न्हापांखुसि मुंकीगु व छ्यलीगु जूगुलिं मौलिक जुइ ।
- ❖ थुज्वःगु तथ्याङ्क मुंकेत अप्वः ई, ध्यबा व श्रम खर्च जुइ ।
- ❖ संकलन याय्त अनुसन्धातायाके विशेष सीप, व्यवहार कुशलता दय्माः ।
- ❖ थ्व अप्वः आधिकारिक, विश्वसनीय, प्रामाणिक जुइ ।
- ❖ छक्वः सामग्री मुंकेधुंकाः उकी छुं दोष दुथें च्वंसा वा छुं शंका दुसा हाकनं अन थासय् वनाः उकियात भिंकेज्यू ।

प्राथमिक सामग्री मुंकेगु विधित - (१) प्रश्नावली (२) अन्तर्वार्ता (३) अवलोकन (४) नमूना छनोट

ख) द्वितीयक/सहायक तथ्याङ्क (Secondary Data)

मेपिंसं थीथी विधि छ्यलाः तथ्याङ्क मुंकाः यानातःगु अनुसन्धानया ज्या द्वितीयक तथ्याङ्क खः । मेकथं धाय्गु खःसा मेपिंसं अध्ययन यानाः लुइकातय्धुंकूगु ज्ञान हे द्वितीयक तथ्याङ्क खः । Secondary data means data that are already available i.e., they refer to the data which have already been collected and analyzed by someone else. थ्व प्रकाशित वा अप्रकाशित नितां जुइफु । थुज्वःगु तथ्याङ्क मेपिंसं छ्यलाः व्याख्या विश्लेषण यानातय्धुंकूगु जुइगुलिं मौलिकताया अभाव जुइ । छम्हेस्यां प्राथमिक स्रोत छ्यलाः पिकाय्धुंकूगु तथ्याङ्क मेम्हेसिनं थःगु अनुसन्धानय् छ्यलकि व द्वितीयक सामग्री जूवनी । मेपिंसं च्वयातय्धुंकूगु सामग्री जूगुलिं थुकियात Documentary Data नं धाय्गु याः ।

❖ थ्व मेपिंसं तयार यानातय्धुंकूगु (readymade) सामग्री जूगुलिं मालेत/छ्यलेत अःपुइ । सामग्री मुंकेत यक्व ई, ध्यबा व श्रम फुकेमालीमखु ।

❖ थुकिया छ्यला सावधानीपूर्वक याय्माः । सुनां नं च्वयातःगु खँ शतप्रतिशत पाय्छि जुइमाः धैगु मदु । च्वयातःगु खँ हे पाय्छि मजूसा उकियात आधार नालाः अनुसन्धान यानायंकेबलय् गल्ती जूवनेफु ।

द्वितीयक सामग्रीदुने सफू, अखबार, पत्रपत्रिका, जर्नल, सरकारी वा संस्थागत प्रतिवेदन, शोध प्रबन्ध, शब्दकोश, विश्वकोश, इन्टरनेट सामग्री आदि लाइ ।

ग) तृतीयक तथ्याङ्क (Tertiary Data)

प्राथमिक व द्वितीयक सामग्री छ्यलाः उकियात पचय्यानाः थःगु हे ढंगं च्वयातःगु सामग्री तृतीयक तथ्याङ्क खः । सामान्य जानकारीया लागि जक च्वयातःगु जुइगुलिं थुज्वःगु सामग्री अतिकं हल्काफुल्का जुइ । बजारय् पाठ्यपुस्तकया सहायक धकाः पिहांवयाच्वंगु गाइड, गेसपेपर थुकीदुने लाइ । अथे हे पर्यटकतय्त ग्वाहालि जुइकथंया ट्राभल गाइड सम्बन्धी सफू नं थुकी लाइ । थुज्वःगु सामग्री विश्वसनीय जुइमखु, आधिकारिक नं जुइमखु । उकिं अनुसन्धानय् तृतीयक तथ्याङ्क छ्यलेगु बांमलाः, अनुसन्धान स्तरीय जुइमखु ।

३.२.१. प्रारम्भिक स्रोतपाखें तथ्याङ्क संकलन

३.२.१.१ **प्रश्नावली (Questionnaire)**

प्रश्नावली धैगु 'प्रश्न' व 'आवली' निगू खँग्वः स्वानाः निर्माण जुयाच्वंगु खँग्वः खः । प्रश्नावली धैगु थीथी न्ह्यसःत छथाय् माःहनातःगु न्ह्यसःया संकलन खः । थ्व प्राथमिक तथ्याङ्क संकलनया छगू बांलाःगु ज्याभः खः ।

विशेष यानाः तःधंगु भौगोलिक क्षेत्र कःघाय्माःगु अनुसन्धानय् दक्व थासय् अनुसन्धाता वनेत सम्भव मजुइगुलिं प्रश्नावली विधि छ्यलाः तथ्याङ्क मुंकेगु याइ । थुकी अनुसन्धाता व उत्तरदाता तप्यंक नापलाइमखु । अनुसन्धातां थःगु विषयनाप सम्बन्धित प्रश्नावली दय्काः हुलाकं उत्तरदातायाथाय् छ्वइ । उकी न्यनातःगु न्ह्यसःया लिसः च्वयाः उत्तरदातां हुलाकं हे छ्वयाहइ ।

प्रश्नावली बारे Bogardus या धापू दु - Questionnaire is a list of questions sent to number of persons for them to answer (विभिन्न मनूतय्त लिसः बीत इनाप यानाः छ्वयातःगु न्ह्यसःया धलः हे प्रश्नावली खः ।) । अथे हे Goode and Hatt या धापू दु – Questionnaire refers to a device of securing answers to questions by using a form which the respondents fills in himself (प्रश्नावली धैगु न्ह्यसःया लिसः प्राप्त याय्गु उज्वःगु उपकरण खः गुकी फारामय् न्यनातःगु न्ह्यसःया लिसः उत्तरदाता थःम्हेस्यां हे जाय्की) ।

(१) प्रश्नावलीया दकलय् न्ह्यःनेया पृष्ठय् अनुरोधपत्र तय्माः । उकी अध्ययनया शीर्षक तःग्वः जुइक स्पष्टरूपं च्वय्माः । अनंलि छु संस्था अन्तर्गत/छु संस्थाया आर्थिक ग्वाहालिं उगु अनुसन्धान न्ह्याय्त्यंगु खः उकिया सूचना बीमाः । शैक्षिक उपाधिया लागि खःसा छु विश्वविद्यालय अन्तर्गत, छु उपाधिया लागि अनुसन्धान यायत उगु प्रश्नावली छ्वयाहयागु खः धकाः प्रयोजन प्रष्ट याय्माः । उत्तरदातां हुलाक/ईमेलं लिसः छ्वयाहइगुलिं अनुसन्धातां थःगु नां, थाय्बाय्, सम्पर्क फोन नं., ईमेल उल्लेख याय्माः ।

(२) उत्तरदाताया नं विवरण काय्माः । विवरणय् नां, थाय्बाय् (अञ्चल, जिल्ला, वडा, टोल), लिङ्ग, पेशा, उमेर, शैक्षिक योग्यता, वैवाहिक स्थिति, सम्पर्क फोन ल्याः, ईमेल आदि समावेश यानातःगु जुइमाः ।

(३) प्रश्नावली सरल, स्पष्ट जुइक टाइप यानातःगु जुइमाः । दकलय् महत्त्वपूर्ण न्ह्यसःयात दकलय् च्वय् तयाः प्राथमिकता अनुसार न्ह्यसःत भ्वःछुनायंकेमाः । छुं नं जाति, धर्म, भाषायात क्वह्यंकेकथंया न्ह्यसःत दय्केमज्यू ।

(४) न्ह्यसःत क्वचाय्काः उत्तरदातायात "ग्वाहालि यानादीगुलिं सुभाय्" धकाः कृतज्ञता प्वंकेमाः ।

(५) हुलाकं प्रश्नावली छ्वयागु खःसा उत्तरदातायात आर्थिक भार मलाय्मा धकाः लिसः छ्वयाहय्त खाम, टिकट नं उकी हे घानाछ्वय्माः ।

प्रश्नावलीया विशेषता

(क) तःधंगु भौगोलिक क्षेत्र कःघाय्फइ । अनुसन्धाता थः हे सम्बन्धित मनूतय्थाय् वनेम्वाःगुलिं ध्यबा व ईया वचत जुइ ।

(ख) उत्तरदातायात लिसः च्वय्त गाक्क ई दइगु जुयाः बिचाः यानाः च्वय्फइ ।

(ग) थ्व छगू निर्वैयक्तिक (Impersonal) विधि खः । अनुसन्धाता व उत्तरदातादथुइ प्रत्यक्ष स्वापू व अन्तरक्रिया जुइमखुगुलिं, छम्हेस्यां मेम्हेसित म्हमसीगुलिं उत्तरदातां निःसंकोच थःगु बिचाः प्वंकेफइ ।

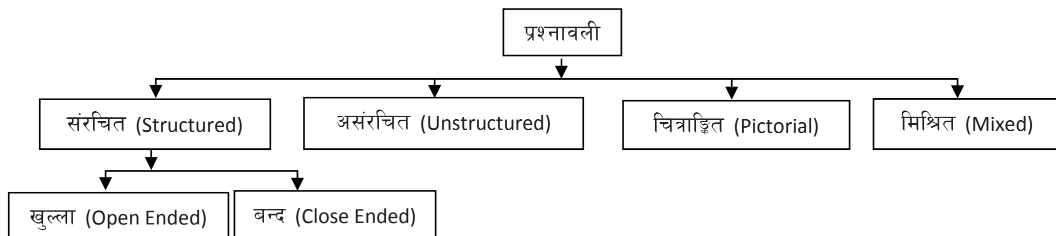
अवगुण

(क) शिक्षित उत्तरदातां जक थुकी ब्वति काय्फइ ।

(ख) अनुसन्धाता व उत्तरदातादथुइ प्रत्यक्ष सम्पर्क मजुइगुलिं उत्तरदातां च्वयाहःगु लिसः मिलेमजूसा/प्रष्ट मजूसा समस्या वइ ।

(ग) गुलिसित न्ह्यसः छ्वःगु खः उकीमध्ये ५०-६० प्रतिशत जक लिसः वइ । हुलाकया सुस्ततां यानाः वा उत्तरदाताया अनिच्छां यानाः अतिकं कम जक लिसः थ्यंकःवइ ।

प्रश्नावलीया प्रकार

(१) संरचित प्रश्नावली

संरचित प्रश्नावली धैगु उज्वःगु प्रश्नावली खः गुकी न्ह्यसःत न्हापां हे निश्चित जुइधुंकूगु जुइ, उकी छुं कथंया थपघटया सम्भावना दइमखुत । संरचित प्रश्नावली छ्यलाः अनुसन्धान यानागु खःसा शोध प्रबन्धया परिशिष्टय् उगु प्रश्नावलीया नमूना समावेश याय्माः ।

थ्व निगूकथंया दइ -

(क) खुल्ला प्रश्नावली - थुकी न्ह्यसःत न्हापा हे निश्चित यानातःगु जूसां उकिया लिसः च्वयत उत्तरदाता स्वतन्त्र जुइ । व्याख्यात्मक, विश्लेषणात्मक लिसः काय्माःसा थुज्वःगु प्रश्नावली छ्यली । थुकी अनुसन्धातां वैकल्पिक लिसः बियातइमखु, उत्तरदातां थःगु विवेक अनुसार लिसः च्वय्दइ । उकिं थुज्वःगु प्रश्नावलीइ लिसः च्वय्त गाक्क थाय् त्वःतातःगु दइ ।

न्ह्यसः - उच्चशिक्षाय् नेपालभाषा कयाः ब्वनीपिं पाःजुयावंगुया कारण छु खः ?

लिसः - ....

....

....

....

थुकी उत्तरदाता स्वतन्त्र जुयाः च्वय्दइगुलिं लिसः विश्लेषणात्मकरूपं वइ । उत्तरदातां बांलाक अध्ययन यानाः च्वय्दइगुलिं लिसः अप्वः विश्वसनीय जुइ तर सकसित छगू हे न्ह्यसः वंसां मनूपत्तिकं लिसः पाइगुलिं विश्लेषण याय्त थाकुइ । उत्तरदाता स्वतन्त्र जुइगुलिं अनावश्यक गन्थन/पूर्वाग्रही/गलत लिसः वय्फु । लिसः च्वय्त अनुमान यानाः थाय् त्वःतातःगु मगाय्फु । ल्हातं च्वयाहइगुलिं आखः म्हमसीफु । ताहाकः च्वय्मालीगुलिं लिसः बीम्हेसिनं झन्झट ताय्केफु ।

(ख) बन्द प्रश्नावली - थुकी वस्तुगत (Objective) न्ह्यसः बियातइगुलिं उत्तरदाता स्वतन्त्र जुइमखु । अनुसन्धातां बियातःगु वैकल्पिक लिसःया सीमाय् च्वनाः लिसः बीमाली । उपिं वैकल्पिक लिसःत मध्ये छगुली चिं तयाः लिसः बी ।

न्ह्यसः - उच्चशिक्षाय् नेपालभाषा कयाः ब्वनीपिं पाःजुयावंगुया कारण छु खः ?

लिसः - (क) ब्वनाः जागीर मदइगुलिं (ख) नेवाःभाय् ल्हाइपिं म्हो जुयावंगुलिं (ग) प्रचारप्रसार मगाःगुलिं (घ) पाठ्यक्रम स्तरीय मजूगुलिं (ङ) शिक्षण पद्धति बांमलाःगुलिं

थुकी लिसःया विश्लेषण याय्त अःपुइ । चिं जक तःसा गाःगुलिं लिसः च्वइपिंसं झन्झट ताय्कीमखु । अथेसां वैकल्पिक लिसःत उत्तरदातायात चित्त बुझेमजूसां इपिंमध्ये हे लिसः ल्ययत बाध्य जुइ । थुज्वःगु प्रश्नावलीइ उत्तरदातां थःगु मौलिकता, थःगु ज्ञान क्यनेथाय् दइमखु ।

(२) असंरचित प्रश्नावली

थुकी न्हापां हे निश्चित जुइक न्ह्यसःत दय्कातःगु दइमखु । अनुसन्धातां थःगु अध्ययनया विषयनाप सम्बन्धित न्यनेमाःगु न्ह्यसःया सामान्य खाका तयार यानातःगु दइ । इपिं न्ह्यसःया लिसः कायत अनुसन्धाता थः हे सम्बन्धित मनूतय्थाय् वनी । इपिं न्ह्यसःया लिसः कयाः अनुसन्धाता थःम्हेस्यां हे टिपोट याइ । खँल्हाबल्हाया भ्वलय् न्ह्यसःत थपघट याय्फइ, प्रतिप्रश्न (Cross Question) याय्फइ । थ्व लगभग अन्तर्वार्ता थें जुइ । उकिं गुलिंगुलिं विद्वान्पिंसं असंरचित प्रश्नावलीयात प्रश्नावली हे मखु, अन्तर्वार्ता खः धाइ ।

(३) चित्राङ्कित प्रश्नावली

थुकी न्ह्यसःया सम्भावित लिसः चित्रपाखें बियातःगु दइ । उत्तरदातां गुगुपत्ती लिसः पाय्छि खः उगु चित्रय् चिं तइ । थुकी आखः मसःपिंत नं चित्र क्यनाः लिसः काय्फइ । चित्र दइगुलिं प्रश्नावली आकर्षक जुइ । वस्तुया चित्र क्यनाः लिसः काइगुलिं चित्रं क्यनेमफइगु भावना, विचाः, दृष्टिकोण आदिबारे थुकिं तथ्याङ्क मुंकेफइमखु । तर बौद्धिक व्यक्तिपिंत थुज्वःगु प्रश्नावली छ्वय्गु उपयुक्त जुइमखु ।

न्ह्यसः - छिकपिंथाय् छेँय् छु माध्यमं लः आपूर्ति जुयाच्वंगु दु ?

लिसः (क) ल्वहंहितिया चित्र (ख) कलधाराया चित्र (ग) ट्याङ्करया चित्र

(४) मिश्रित प्रश्नावली

थ्व ल्वाकःबुकःगु प्रश्नावली खः । थुकी मुख्य यानाः संरचित खुल्ला प्रश्नावली व संरचित बन्द प्रश्नावलीया मिश्रण यानातइ । गुबलें-गुबलें चित्राङ्कित प्रश्नावली नं दुथ्याकेगु याः ।

३.२.१.२ अवलोकन (Observation)

प्राथमिक सामग्री संकलनया बांलाःगु माध्यम अवलोकन नं खः । थुकियात पर्यवेक्षण वा निरीक्षण नं धाय्गु याः । सामान्यकथं धाय्गु खःसा अवलोकन धैगु स्वय्गु खः । तर अवलोकनय् मिखां स्वःगु फुक्क अवलोकन जुइमखु । अवलोकन जुइत निश्चित उद्देश्य तयाः स्वःगु जुइमाः । स्वःलिसे उकिया अभिलेखीकरण जुयावनेमाः । अवलोकनय् मेमेगु इन्द्रिय नं प्रयोगय् वइसां मिखाया प्रमुख भूमिका दइ (Observation implies the use of eyes rather than of the ears and the voice)। तर मेमेगु इन्द्रियत नं नापनापं छ्यलाच्वनी । P. V. Young या धापू - Observation is a systematic and deliberate study through the eye of spontaneous occurrences at the time they occur. (स्वाभाविकरूपं घटित जूगु घटनायात मिखां स्वयाः व्यवस्थित व विचारपूर्वक याइगु अध्ययन निरीक्षण हे अवलोकन खः) ।

(१) अवलोकन छगू सुनिश्चित उद्देश्यपूर्तिया लागि जुइ ।

(२) अवलोकनय् व्यवस्थित व सुनियोजित ढंगं स्वय्गु याइ ।

(३) अवलोकन यायां उकिया अभिलेखीकरण यायांवनी ।

(४) विश्वसनीयता व वैधताया लागि परीक्षण नं याइ ।

अवलोकनया गुण

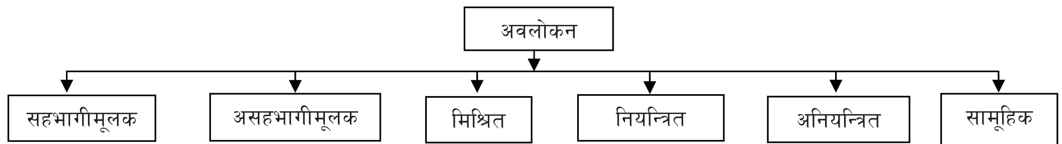
- थःगु हे मिखां प्रत्यक्ष खनीगु प्रक्रिया जूगुलिं तथ्याङ्क संकलनया मेमेगु विधिस्वयां अवलोकन अप्वः विश्वसनीय जुइ ।
- मेपिंके न्यनाः वा मेपिनिगु भरय् च्वनाः तथ्याङ्क मुंकेगुस्वयां थःगु हे मिखां खनीगुलिं आपाः आधिकारिक जुइ ।

- गुणात्मक तथ्याङ्क (Qualitative Data) मुंकेत दकलय् बांला:गु विधि ख: ।
- छुं शंका वंसा क्रस जाँच याना: परीक्षण याना: भिंकेफइ ।
- न्वंवाना: खँ कनेमफुपिं मचा, वँय्, पशुपंक्षीतय्गु अध्ययन याय्त अवलोकन हे छगू जक बांला:गु माध्यम ख: ।

अवलोकनया अवगुण

- ❖ तर थ्व विधि छ्यलेत अप्व: ई, श्रम, ध्यबा माली ।
- ❖ दक्व विषयस अवलोकन याना: तथ्याङ्क मुंकेफइमखु । मेपिंत क्यनेमज्यू, गुह्य तय्मा: धयात:गु धार्मिक, सांस्कृतिक ज्याखँया अवलोकन याय्फइमखु ।
- ❖ ताहाक:गु अन्तरालय् जुइगु सांस्कृतिक ज्याखँ (इल्हने सम्यक, दीपंखा)या तथ्याङ्क संकलन याय्बलय् नं अवलोकन प्रक्रिया छ्यलेफइमखु ।

अवलोकनया प्रकार

(१) सहभागीमूलक अवलोकन – तथ्याङ्क संकलनया लागि थ्व दकलय् बांला:गु, दकलय् सशक्तगु तर दकलय् थाकुगु विधि ख: । थुकी अनुसन्धाता थ: हे सूचनादातालिसे सहभागी जुया: तथ्याङ्क संकलन याइ । सूचनादाताया परिवार वा छुं समुदायनाप भ्यलय्पुना:, इमिगु परिवारया दुज: थें जूवनी । इमिसं थें थ:म्हं नं जीवन हनेगु, इमिसं थें नय्गु, त्वनेगु, ज्या याय्गु याइ । सूचनादातानाप भ्यलय्पुना:, इमिगु विश्वास त्याका: अनुसन्धाता नं इमिगु परिवारया सदस्य थें जुयावनी । समुदायया मनूतय्सं नं वयात थ: हे भा:पिया: सूचना बी । अध्ययन क्वचालकि अनुसन्धातां उगु समुदाय त्व:तावनी ।

सामान्यरूपं ब्वना: वा न्यना: प्राप्त याय्मफइगु जानकारी थ्व विधिं प्राप्त याय्फइ । प्राप्त जूगु सूचना अप्व: विश्वसनीय जुइ । तर थ्व तस्सकं थाकुगु विधि ख: । थुकी श्रम, ई, ध्यबा अप्व: खर्च जुइ । दक्व क्षेत्रय् थ्व विधि छ्यलेफइमखु । गथेकि - छुं गुह्य पुजा, सम्बन्धित समुदाययापिं जक सहभागी जुइज्यूगु, पिनेयापिंत दुथ्याकेमज्यूगु ज्याखँ जुलकि थ्व विधि छ्यलेफइमखु । अनुसन्धाता थ: हे सहभागी जुइगुलिं अवलोकन यानाच्वंबलय् अभिलेखन याय्फइमखु । लिपा च्वय्बलय् छुं भतीचा ल्व:मनेधुंकी । अनुसन्धाता ता:ईतक छुं समूहय् घुलमिल जुया: च्वनीबलय् उगु समूहप्रति भावनात्मक सम्बन्ध ब:लाय्धुंकी । उकिं याना: अवलोकनय् तटस्थ दृष्टिकोण तय्फइमखु ।

(२) असहभागीमूलक अवलोकन – अनुसन्धाता थ: सहभागी मजूसे पिने च्वना: वा तटस्थ दर्शक (Neutral Observer) जक जुया: अवलोकन याय्गु विधि असहभागी अवलोकन ख: । सूचनादातापिंसं छु गतिविधि यानाच्वन धका: पिने च्वना: अवलोकन याइगुलिं टिपोट याय्त अ:पुइ । थ: असहभागी जुइगुलिं क्यामेरा आदि उपकरण नं छ्यलेफइ । तर सहभागी अवलोकनपाखें गुलि दुग्यंक दुहांवना: सामग्री संकलन याय्फइ थुकिं उलि दुग्यंक याय्फइमखु ।

(३) मिश्रित अवलोकन – गुबलें सहभागी जुया:, गुबलें सहभागी मजूसे पिने च्वना: अवलोकन याय्गु विधि हे मिश्रित अवलोकन ख: । थुकियात 'अर्धसहभागी अवलोकन' नं धा: ।

(४) नियन्त्रित अवलोकन – अवलोकन याय्मा:गु घटना वा परिस्थितियात अनुसन्धातां नियन्त्रण याइगु अवलोकन

हे नियन्त्रित अवलोकन खः । थ्व अवलोकन पूर्वनिर्धारित योजनाअनुसार जुइ । गुगु इलय् सुनां छु याय्गु, गुकथं याय्गु धकाः न्ह्यवः हे योजना दय्कातइ । सूचनादातातय्त नं अनुसन्धातां थःगु योजनाबारे जानकारी बियातइ । व हे योजना अनुसार अवलोकन याय्माःगु घटनाक्रम न्ह्यांवनी । घटना व परिस्थिति जक नियन्त्रित जुइगु मखु, अनुसन्धाता थः हे नं नियन्त्रित जुइ । पूर्वनिर्धारित योजनां गुकथं धाल अनुसन्धाता नं उकथं हे न्ह्यांवनेत बाध्य जुइ । अनुसन्धातायात थः यत्थे न्ह्यांवनेगु स्वतन्त्रता थुकी दइमखु ।

थ्व विधि अनुसार अवलोकन याय्बलय् अभिलेखीकरणय् छुं त्वःफ्यूगु वा मगाःमचाःगु दुसा गतिविधियात हाकनं दोहोरे याकाः पूवंकेफइ । तर अनुसन्धाताया इच्छाअनुसार सूचनादातातय्सं क्रियाकलाप यानाः क्यनीगुलिं भचा अस्वाभाविक वा कृत्रिम खनेदइ ।

(५) **अनियन्त्रित अवलोकन** – थुकी अवलोकन याय्माःगु घटना वा परिस्थितियात अनुसन्धातां नियन्त्रण याय्त स्वइमखु । स्वाभाविकरूपं घटनाक्रम गुकथं न्ह्याय्माःगु खः उकथं हे न्ह्याकेबियाः अभिलेखीकरण यानायंकी । थुकी अनुसन्धाताया छुंकथंया हस्तक्षेप दइमखु । सामाजिक अनुसन्धानया क्षेत्रय् दकलय् अप्वः प्रचलित अवलोकन विधि थ्व हे खः । थुकी अनुसन्धाता पिने च्वनाः मेपिंसं याःगु गतिविधियात अवलोकन जक यानाच्वनी ।

थ्व अवलोकनपाखें संकलन जूगु सूचनाय् छुंकथंया कृत्रिमता वा बनावटीपन दइमखु । तर अभिलेखीकरण याय्बलय् छुं त्वःफित धाःसा हाकनं लिसा कयाः गतिविधि याकेगु सम्भव जुइमखु ।

(६) **सामूहिक अवलोकन** – छगू हे विषयवस्तुइ केन्द्रित जुयाः तःम्हमछि अनुसन्धातापिं जानाः याइगु अवलोकन सामूहिक अवलोकन खः । अनुसन्धानया ज्याय् छम्ह टीम लीडर दइ । वया नेतृत्वय् मेपिं सहायक अनुसन्धातापिंत अवलोकनया जिम्मेवारी इनाबी । प्रत्येक अनुसन्धातां टीम लीडरया निर्देशनअनुसार थःथःगु जिम्माय् लाःगु खण्डया अवलोकन याइ । अवलोकन क्वचाय्काः इपिं सकसिनं थःथःगु ज्याया प्रतिवेदन टीम लीडरयात लःल्हाइ । टीम लीडरं उकियात सम्पादन यानाः अनुसन्धान प्रतिवेदनया रूप बी ।

छम्ह हे मनुखं छक्वलं यक्व पक्षया अवलोकन याय्मफइगु अवस्थाय् सामूहिक अवलोकन विधि छ्यलेगु याइ । तर थ्व विधि छ्यलेत अप्वः जनशक्ति माली । इमित प्रशिक्षण, उपकरण आदिया व्यवस्था नं याय्मालीगुलिं ध्यबा यक्व खर्च जुइ । प्रत्येक अवलोकनकर्तां लःल्हाःगु प्रतिवेदनया प्रस्तुति, भाषाशैली, स्तर पानाच्वनी । इपिं दक्वसित छथाय् तयाः सम्पादन यानाः अनुसन्धान प्रतिवेदनय् छ्यलेत थाकुइफु । यक्व अनुभवी व कुशल टीम लीडरं जक उकथं बांलाक समन्वय याय्फइ ।

३.२.१.३ अन्तर्वार्ता (Interview)

थ्व विधियात 'साक्षात्कार विधि' नं धाय्गु याः । निम्ह वा निम्हस्वयां अप्वः मनूदथुइ जुइगु उद्देश्यपूर्ण खँल्हाबल्हा हे अन्तर्वार्ता खः । निश्चित उद्देश्य मतःसे याःगु खँल्हाबल्हा 'गफ' जक जुइ, अन्तर्वार्ता जुइमखु । चुलिंचू च्वनाः छम्हेसिनं न्ह्यसः न्यनेगु व मेम्हेसिनं लिसः बियाः तथ्याङ्क मुंकेगु विधि हे अन्तर्वार्ता विधि खः । थुकियात मनूया आन्तरिक भावना, विचार, मनोवृत्ति सीकेगु बांलाःगु माध्यमया रूपय् कयातःगु दु ।

अन्तर्वार्ताबारे Borg या परिभाषा थुकथं दु - Collection of data through direct verbal interaction between the interviewer and interviewee or respondent. (न्ह्यसः न्यनीम्ह व उकिया लिसः बीम्हेसिया दथुइ मौखिक अन्तरक्रियाया माध्यमं तथ्याङ्क संकलन याइगु पद्धति हे अन्तर्वार्ता खः) । अथे हे Baker या परिभाषा थुकथं दु - The interview is a piece of social interaction with one person asking another a number of questions and the other person giving answers. (अन्तर्वार्ता सामाजिक अन्तरक्रियाया छगू अंश खः गुकी छम्हेसिनं न्ह्यसः न्यनी व मेम्हेसिनं उकिया लिसः बी) ।

(क) अन्तर्वार्ता छुं निश्चित उद्देश्य पूवंकेत जुइ ।
(ख) अन्तर्वार्ताय् न्ह्यसः न्यनीम्ह व लिसः बीम्ह यानाः निगू पक्ष दइ ।
(ग) उपिं निगू पक्ष चुलिंचू (Face to Face) च्वनाः अन्तरक्रिया याइ ।
(घ) थ्व मौखिक जुइ ।
(ङ) अन्तर्वार्ताय् जूगु खँ अभिलेखन (Recording) जुइ ।

अन्तर्वार्ताया गुण –

– न्वंवानाः लिसः बीगु प्रक्रिया जूगुलिं आखः मसःपिंसं नं ब्वति काय्फइ ।
– सूचनादातानाप चुलिंचू च्वनाः खँल्हाबल्हा जुइगुलिं निगू पक्षदथुइ व्यक्तिगत स्वापू क्वातुइ ।
– न्ह्यसःप्रति सूचनादाताया हाउभाउ व ख्वाःया प्रतिक्रिया स्वयाः वबारे अप्वः जानकारी हासिल याय्फइ ।
– अन्तर्वार्ताया माध्यमं विषयवस्तुया दुनेथ्यंक दुहांवनेफइ ।

अन्तर्वार्ताया अवगुण –

– मौखिक लिसः वइगुलिं तथ्य विश्वसनीय मजुइफु ।
– गलत लिसः नं वय्फु । गलत लिसःयात आधार यानाः अनुसन्धान न्ह्याकलकि लिच्वः हे गलत पिहांवय्फु ।
– प्रत्यक्षरूपं नापलानाः हे अन्तर्वार्ता काय्मालकि तापाक्क च्वंपिंके भचा थाकुइफु । ई, ध्यबा अप्वः खर्च जुइ ।
– अन्तर्वार्ता काइम्ह मनूयाके विषयवस्तुबारे बांलाक जानकारी दय्माः । मेपिंनाप याकनं घुलमिल जुइफुम्ह जुइमाः । मेपिंत प्रभावित यानाः वपाखें सूचना काय्फुम्ह जुइमाः । नत्र सूचना मुंकेफइमखु ।
– आवश्यक उपकरण प्रयोग याय्गुली दक्षम्ह जुइमाः ।
– अन्तर्वार्ता बीम्ह मनू तस्कं लिमलाःम्ह जुलकि ई काय्त थाकुइ ।

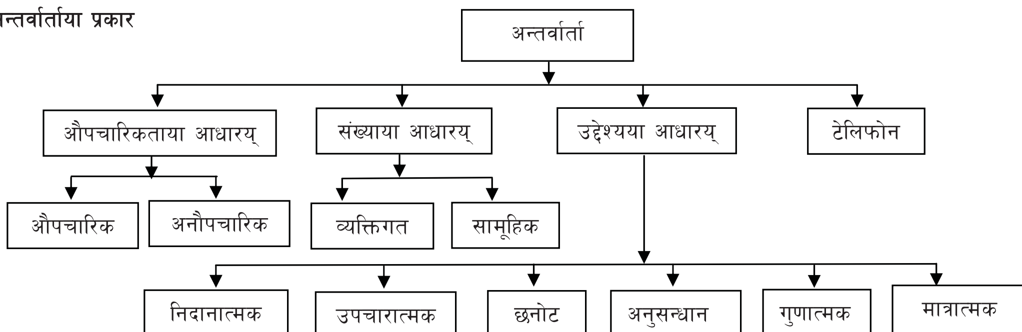
अन्तर्वार्ताया प्रक्रिया –

(क) तयारी – अन्तर्वार्ता काइम्हेसिनं छु विषय सम्बन्धी न्यनेकने याय्त्यनागु खः उगु विषयवस्तुबारे अध्ययन यानाः जानकारी काय्माः । सुयाके अन्तर्वार्ता काय्गु खः वबारे नं जानकारी काय्माः । बौद्धिक व मानसिकरूपं तयार जुइधुंकाः रेकर्ड याय्गु उपकरण तयार याय्माः ।

(ख) संचालन – अन्तर्वार्ता न्ह्याकेबलय् स्पष्टरूपं न्ह्यसःत भ्वःछुनायंकेमाः । सूचनादाताया स्वभाव सीकाः व्यवहार याय्माः । मुख्य बुँदा टिपोट याय्गु वा रेकर्ड याय्माः ।

(ग) समाप्ति – माःगु सूचना मुंकेधुंकाः सूचनादातायात ग्वाहालिया लागि सुभाय् बीमाः ।

(घ) अभिलेखन – सूचनादातापाखें प्राप्त जूगु तथ्याङ्कया मुख्य बुँदा टिपोट यानाः वर्गीकरण यानाः अनुसन्धान प्रतिवेदनय् गुगु तथ्याङ्क गनथाय् छ्यलेगु धकाः क्वःछीमाः ।

औपचारिक अन्तर्वार्ता (Formal Interview) - थुकियात बन्द, नियन्त्रित, निर्देशित अन्तर्वार्ता नं धाः । थुकी अनुसन्धातां न्हापां हे छुछु न्ह्यसः न्यनेगु, गवःगु न्ह्यसः न्यनेगु, छुधुंकाः छु न्ह्यसः न्यनेगु धकाः सूचनादातायात जानकारी बियातइ । अन्तर्वार्ताया क्रमय् न्हापा क्वःछिनातःगु न्ह्यसः, न्ह्यसःया क्रम, भाषाय् छुं हिलेदइमखु । अनुसन्धातां न्ह्यवः हे थःगु विषयनाप सम्बन्धित छुछु न्ह्यसः न्यनेमाली धकाः तयारी याय्माः । उत्तरदातां नं लिसः बीत बांलाक अध्ययन यानावइ । उकिं थुज्वःगु अन्तार्वार्ताय् न्ह्यसःया लिसः विश्वसनीय जुइक पूर्णरूपं वइ ।

थुकी अन्तर्वार्ता न्ह्यानाच्वँच्वं दथुइ Cross Question याय्‌दइमखु । छुं न्ह्यसः दय्‌के त्वःफ्यूसा लिपा न्यनेखनीमखु ।

अनौपचारिक अन्तर्वार्ता (Informal Interview) - थुकियात खुल्ला, अनियन्त्रित, अनिर्देशित अन्तर्वार्ता नं धाः । थुकी छुछु न्ह्यसः न्यनेगु धकाः न्हापा हे क्वःछिनातःगु दइमखु । सूचनादातायात फलाना विषयस खँल्हाय्‌गु धकाः विषयवस्तुया जानकारी जक बियातइ । उकिं थ्व विधि लचिलो (Flexible) जुइ । अन्तर्वार्ताया भ्वलय् दथुइ-दथुइ हे उत्तरदातायाके Cross Question याय्‌फइ । थुकी अनुसन्धाता व सूचनादाता निम्हं उलि हे सक्षमपिं जुइमाः ।

व्यक्तिगत अन्तर्वार्ता (Personal Interview) - अनुसन्धातां छगू इलय् छम्ह जक सूचनादातानाप याइगु अन्तर्वार्ता व्यक्तिगत अन्तर्वार्ता खः । थुकी अन्तर्वार्ता बीम्ह छम्ह जक जुइसां न्ह्यसः न्यनीपिं छम्हस्वयां अप्वः जुइफु ।

सामूहिक अन्तर्वार्ता (Group Interview) – निम्ह व निम्हस्वयां अप्वः मनूतय्‌गु दथुइ जुइगु उद्देश्यपूर्ण खँल्हाबल्हा हे सामूहिक अन्तर्वार्ता खः । सामूहिक अन्तर्वार्ताय् छुं सामाजिक समस्याया विषयस सम्बन्धित मनूत छथासं मुनाः अन्तरक्रिया जुइ । सामूहिक सरोकारया बारे खँल्हाबल्हा जुइगुलिं थुज्वःगु अन्तर्वार्ताय् ब्वति काय्‌त मनूत लिचिलीमखु । छम्हेसिनं धाय् ल्वःमंकूगु खँयात मेम्हेसिनं धयाबी ।

निदानात्मक (Diagnostic Interview) - छुं नं घटनाया प्रकृति थुइकेत, उकिया कारण व प्रभाव थुइकेत थुज्वःगु अन्तर्वार्ता काइ । समस्या छुछु खः, समस्या गुकथं उत्पन्न जुल, समस्याया प्रभाव छु जुइ आदि खँय् केन्द्रित जुयाः काइगु अन्तर्वार्ता निदानात्मक अन्तर्वार्ता खः । थुकिं वर्तमान इलय् जुयाच्वंगु समस्या (Current Affairs) बारे अप्वः छलफल याइ । थुकिं समस्याया विश्लेषण जक याइ, समाधान क्यनीमखु ।

उपचारात्मक अन्तर्वार्ता (Treatment Interview) - थुकी समस्याया कारण मालाः उपचार याइ । थुकी उत्तरदातां थःगु पीडा, अनुभव स्वतन्त्रतापूर्वक अन्तर्वार्ता काःम्हेसिया न्ह्यःने प्वंकी । अप्वः यानाः चिकित्साया क्षेत्रय् थ्व छ्यली । डाक्टरं रोगीयात छु ल्वय् जुयाच्वंगु दु धकाः सीकेत न्यनेकने याइगु पद्धति उपचारात्मक अन्तर्वार्ता खः । उकिं थुकियात चिकित्सात्मक अन्तर्वार्ता (Clinical Interview) नं धाय्‌गु याः ।

छनोट अन्तर्वार्ता (Selection Interview) - छुं नं पेशाय् न्हूम्ह मनू नियुक्त याय्मालीबलय् वयाके अन्तर्वार्ता काइ । उकिया मूल उद्देश्य हे उम्ह मनू उगु पदया लागि योग्य जू कि मजू धकाः मापन याय्‌गु खः । थुज्वःगु अन्तर्वार्ताय् सम्बन्धित पेशानाप स्वापू दुगु न्ह्यसःत न्यनी । उत्तरदातां थःम्हं फक्व बांलाक लिसः बीत स्वइ ।

अनुसन्धान अन्तर्वार्ता (Research Interview) - छुं प्राज्ञिक समस्या समाधानया लागि काइगु अन्तर्वार्ता अनुसन्धान अन्तर्वार्ता खः । छुं विश्वविद्यालयपाखें छुं निश्चित तह पार याय्‌त वा उपाधि काय्‌त वा छुं संस्थाया परियोजना अन्तर्गत अनुसन्धान याइबलय् छ्यलीगु अन्तर्वार्ता अनुसन्धान अन्तर्वार्ता खः ।

गुणात्मक अन्तर्वार्ता (Qualitative Interview) - सामाजिक विश्वास, चालचलन, सांस्कृतिक परम्परा आदि गुणात्मक तथ्याङ्क संकलन याय्‌त काइगु अन्तर्वार्ता गुणात्मक अन्तर्वार्ता खः । थुकी तथ्याङ्कया संख्यास्वयां गुण व स्तरयात ध्यानय् तइ ।

मात्रात्मक अन्तर्वार्ता (Quantitative Interview) - संख्यायात अप्वः महत्त्व बियाः तथ्याङ्क संकलन यायूगु उद्देश्यं अन्तर्वार्ता काइगुयात मात्रात्मक अन्तर्वार्ता धाइ । थुकी अप्वःस्वयां अप्वः मनूतय्के अन्तर्वार्ता काय्गु उद्देश्य तइ । जनगणना काःवइपिंसं न्यनेकने याइगु अन्तर्वार्ता मात्रात्मक अन्तर्वार्ता खः ।

टेलिफोन (Telephone) - थुकी अनुसन्धातां तथ्याङ्क मुंकेत फोनपाखें सूचनादातालिसे सम्पर्क तइ । थुकी व्यक्तिगतरूपं मनू नापलाय्गु आवश्यकता दइमखु । उकिं ई, ध्यबा म्हंचाइ । फोन अन्तर्वार्ता रेकर्ड यानातय्माः । तर फोनया पहुँच मदुथाय् थ्व विधि छ्यलेफइमखु ।

३.२.१.४ नमूना छनोट (Sampling)

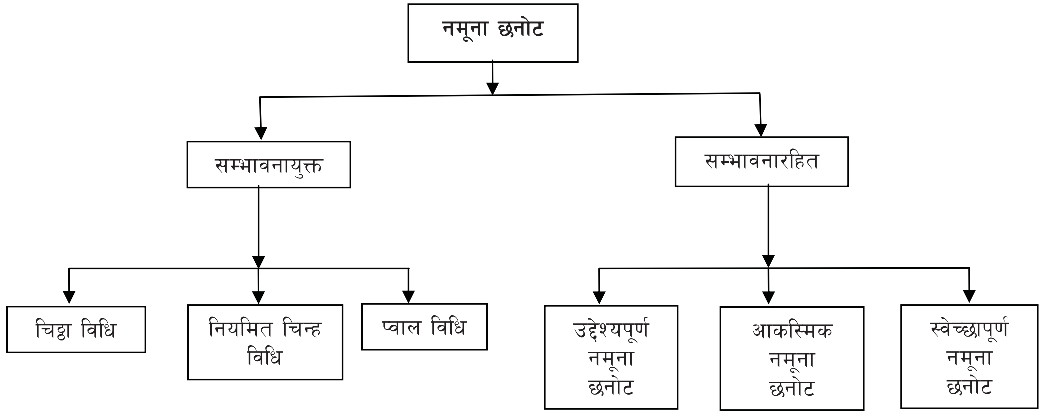
थ्व पद्धतिपाखें प्राथमिक सामग्री संकलनया लागि सुसु मनूयात सूचनादाताया रूपय् छ्यलेगु/छुछु क्षेत्रपाखें सूचना मुंकेगु धकाः ल्यय्गु ज्या याइ । थ्व पद्धति अप्वः यानाः सामाजिक क्षेत्रया अनुसन्धानय् छ्यली । अनुसन्धानया क्षेत्र तःधं जुइबलय् सीमित ई, स्रोतया कारणं दक्व क्षेत्रय् वनाः सकसिके तथ्याङ्क काय्गु सम्भव जुइमखु । थुज्वःगु अवस्थाय् समग्र (Universe)या प्रतिनिधित्व याइकथं नमूना छनोट याय्माली । नमूना छनोट धैगु तःधंगुया प्रतिनिधित्व याइगु चीधंगु अंश खः (Sample is a smaller representation of a larger whole) । जनगणना (Census)य् समग्रया अध्ययन याइ । अध्ययन याय्माःगु छगू-छगू एकाइया अलग-अलग अध्ययन जुइ । उकिया लागि यक्व जनशक्ति, ध्यबा, ई तुइ । तर नमूना छनोटय् जनगणनाय् थें समग्रया अध्ययन याइमखु ।

नमूना छनोट याय्बलय् स्वंगू शब्दावलीया ज्ञान दय्केमाः - Population/Universe (जनसंख्या), Sampling (नमूना छनोट) व Sample (नमूना) । जनसंख्या धैगु समग्र वा दक्व (१०० प्रतिशत) खः । जनसंख्याय् छगू हे प्रकारया विशेषतां जाःगु एकाइत जुयाच्वनी । समग्रमध्ये अध्ययनया लागि छुं प्रतिशत (लगभग १० प्रतिशत)यात ल्ययाकाःगु अंश 'नमूना छनोट' खः । नमूना छनोटय् लाःगु प्रत्येक एकाइ 'नमूना' खः । प्रत्येक नमूनाया समान गुण जुइमाः । उदाहरण - जाकि न्याःवनेबलय् पसल्यां बोराय् ह्वः खनाः छम्हूचा जाकि लिकयाः क्यनी । व हे छम्हूचा जाकि स्वयाः बोरादुनेया दक्व जाकिया गुणस्तर निर्धारण याइ । थनथाय्लाक बोरा जनसंख्या खः, छम्हू जाकि नमूना छनोट खः, प्रत्येक जाकिग्वः नमूना खः । उकिं नमूना छनोटय् समग्र जनसंख्याया प्रतिनिधित्व याइकथं चीधंगु अंश ल्ययाः अध्ययन याइ । उगु चीधंगु अंशया अध्ययन यानाः पिहांवःगु लिच्वःयात सम्पूर्ण जनसंख्याया अध्ययन याःगु थें हे मान्यता बी ।

थ्व विधि दकलय् न्हापां छ्यःम्ह A. L. Bowley (1906 AD) खः ।

तःधंगु लागाया अध्ययन याय्म्वाय्क उकिया प्रतिनिधित्व याइकथं चीधंक नमूना छनोट याय्बलय् ई, परिश्रम व ध्यबा म्हंचाइ । चीधंगु क्षेत्र जक कःघाइगुलिं गहन अध्ययन याय्फइ । तर थुकिं वइगु लिच्वः शतप्रतिशत सही मजुइफु । नमूना छनोटय् छुं त्रुटि जुलकि उकिं पिहांवइगु लिच्वः प्रभावित जुइ । उकिं नमूना छनोटयात Inaccurate Method नं धाय्गु याः ।

नमूना छनोटया प्रकार

(१) सम्भावनायुक्त नमूना छनोट (Probability Sampling) - थुकी समग्र (Universe)या दक्व एकाइमध्ये न्ह्याग्गु नं लाय्फुगु सम्भावना दयाच्वनी । गुगु एकाइ नमूना छनोटय् लाइ धैगु खँ संयोग वा मौकाय् निर्भर जुइ । गथे चिठ्ठा न्याइपिं सकसित चिठ्ठा लाइगु समान सम्भावना दयाच्वनी अथे हे थुकी नं गुगु नं एकाइ छनोटय् लाय्फु । उकिं थ्व विधियात 'संयोग नमूना छनोट' नं धाय्गु याः । Every member of the population has an equal chance to be selected । सामाजिक अनुसन्धानय् थ्व विधि अतिकं प्रचलित जू । थुकी शोधार्थीया इच्छानुसार नमूना छनोट याय्दइमखु । उकिं थ्व विधि पूर्वाग्रहरहित जुयाः निष्पक्ष जुइ ।

(क) **चिठ्ठा प्रणाली (Lottery Method)** - थ्व विधिइ जनसंख्या/समग्रया सम्पूर्ण एकाइया नां वा नम्बर भ्वँतय् च्वयाः छ्गः थलय् कुर्काः बांलाक संकी । थःम्हेस्यां हे मिखा तिस्सिनाः वा सुं मचायात थलय् च्वंगु भ्वं लिकाय्की । उकथं लिकाय्बलय् छुछु भ्वं पिहांवल उकियात नमूना छनोटय् दुथ्याकी ।

(ख) **नियमित चिन्ह विधि (Regular Marking Method)** - थुकी न्हापां हे छगू निश्चित विधि क्वःछिनातःगु दइ । व हे विधि अनुसार एकाइतय्गु छनोट याइ । थुकिया लागि दकलय् न्हापां दक्व जनसंख्याया धलः दय्की । अले छु गतिं चिं तयावनेगु धकाः प्रक्रिया निर्धारण याइ । गथेकि - धलखय् दुथ्याकातःगु नां वा ल्याःमध्ये ५ अंकं भाग वंगु जक काय्गु वा १०-२०-३०-४० यानाः काय्गु धकाः चिं तयायंकी । उकथं पूर्वनिर्धारित गतिं चिं तयायंकेबलय् छुछु लात उमित जक नमूना छनोटय् दुथ्याकी ।

(ग) **प्वाल विधि (Grid Method)** - नमूना छनोटया लागि छुछु भौगोलिक थाय् काय्गु धकाः क्वःछीत थ्व विधि छ्यली । गुगु थासय् नमूना छनोट याय्गु खः उगु थाय्या नक्सा छ्यली । उगु नक्सा आकार वःगु छुं वस्तु कयाः व वस्तुइ गुलि एकाइया नमूना छनोट याय्माःगु खः उलि हे संख्याय् प्वाः खनी । प्वाः खनातःगु उगु वस्तु नक्साया द्यःने तयाः गन-गन प्वाः लात अन-अन चिं तयायंकी । नक्साय् गन-गन चिं लानाच्वन उगु थाय् नमूना छनोटय् लाःगु जुइ । मेगु तरीकाअनुसार कापः वा रिकापी कयाः उकी प्वाः छ्प्वाः खनी । प्वाः गंगु उगु वस्तुयात नक्साया द्यःने तयाः चाःहीकाः चिं तयायंकी । गन-गन चिं लात व थाय् नमूना छनोटया लागि ल्यःगु जुइ ।

(२) सम्भावनारहित नमूना छनोट (Non-Probability Sampling) - थुकी अनुसन्धाताया इच्छा व योजनां मुख्य भूमिका म्हिती । उकिं थ्व विधिइ मौकाया खँ वइमखु । अनुसन्धाताया इच्छाय् निर्भर जुइगुलिं थ्व विधिइ अनुसन्धाता पूर्वाग्रही जुइफु ।

(क) **उद्देश्यपूर्ण नमूना छनोट (Purposive Sampling)** - थुकी थःगु उद्देश्यया पूर्ति याइ थें च्वंपिं मनू वा थाय् ल्ययत अनुसन्धातां थःगु विवेक छ्यली । थःगु अनुसन्धानया ज्या न्ह्याकेत ग्वाहालि याइपिं सूचनादाता

ल्ययगु सम्पूर्ण अधिकार अनुसन्धाताया विवेकय् निर्भर जुइ। थुकिया लागि अनुसन्धातां समग्र (Universe) या बांलाक अध्ययन याय्माः। समग्रदुने सुसु मनूयाके छुछु गुण दु धकाः विवेचना याय्गु दक्षता माः।

(ख) आकस्मिक नमूना छनोट (Accidental Sampling) - छुं योजनाबिना गुबलय् सु नापलात वयात हे नमूनाया रूपय् कयाः वपाखें सूचना संकलन याय्ग विधियात आकस्मिक नमूना छनोट धाइ। जनसंख्या वा समग्रया जानकारी काय्मफुगु अवस्थाय् थ्व विधि छ्यलेगु याइ। गथेकि, छेँय्नं पिहांवनाः लँय् ध्वःदूपिंमध्ये अनुसन्धातायात गुम्ह यः उम्ह मनूयात नमूनाया रूपय् कयाः इपिंपाखें सूचना संकलन यातकि आकस्मिक नमूना छनोट जुइ। सुयात नमूनाया रूपय् काय्गु, सुयात मकाय्गु धैगु निर्णय अनुसन्धाताया विवेक निर्भर जुइ। थुकी ध्यबा, ई, परिश्रम म्हंचाइ। तर थ्व अवैज्ञानिक विधि खः। विद्वान्पिंसं थ्व विधियात अवसरवादी, अनियमित व लापरवाहपूर्ण विधि धकाः आलोचना याः।

(ग) स्वेच्छापूर्ण नमूना छनोट (Self Selecting Sampling) - थुकी अनुसन्धातां रेडियो, पत्रिका वा टेलिभिजनय् थःगु अनुसन्धानया विषय बियाः सुया-सुया सूचनादाता जुइ मंदु इमिसं स्वापू तःवा धकाः विज्ञापन बी। विज्ञापन ब्वनाः सूचनादाता जुइ मंदुपिंसं अनुसन्धातायात स्वापू तइ। उकथं स्वापू तःपिंमध्ये अनुसन्धातां थःगु स्वविवेकं ग्वःम्ह मनू माःगु खः वःम्ह मनू नमूनाया रूपय् ल्ययाकाइ। थ्व विधिइ विश्वसनीयता व वैधता कम जक जुइ।

३.२.१.५ थासय् वा क्षेत्रकार्यय् वनेबलय् ध्यान बीमाःगु खँ

क्षेत्रकार्ययात अंग्रेजीं Field Work/Field Studies धाइ। नेपालीं थुकियात स्थलगत अध्ययन नं धाय्गु याः।

सामान्य अर्थय् क्षेत्र धाय्बलय् जग्गा-जमीन, फाँट, मैदान धकाः थुइकी। अनुसन्धानय् क्षेत्र धालकि 'अनुसन्धानया विषयनाप सम्बन्धित थाय्' वा 'अनुसन्धान याय्त सामग्री संकलन याःवनेगु थाय्' धकाः थुइकी। उकिं क्षेत्रकार्य धाय्बलय् 'थःगु अनुसन्धानया विषयनाप सम्बन्धित थासय् हे वनाः आवश्यक तथ्याङ्क संकलन याःवनेगु विधि' धकाः थुइकी।

Goode & Hatt या परिभाषा - Field work is the study of people and their culture in their natural situation. (मनूतय्सं प्राकृतिकरूपं गुकथं संस्कृति हनाच्वन वा प्राकृतिकरूपं मनू गुकथं म्वानाच्वन धकाः व हे अवस्थाय् अध्ययन याय्गु क्षेत्रकार्य खः)। थ्व परिभाषां निता खँ स्पष्ट याः - (१) मनू म्वानाच्वंगु समाज, संस्कृतिया अध्ययन याय्त इपिं च्वनाच्वंगु हे थासय् वनेमाः। (२) इपिं मनूतय्सं गुकथं थःगु जीवनयापन यानाच्वन धकाः सीकेत बनावटी तरीकां परिस्थिति सृजना यानाः अध्ययन मयाःसे प्राकृतिकरूपं कृयाकलाप याःगु स्वयाः अध्ययन याय्माः। उकिं क्षेत्रकार्यय् स्वाभाविकतायात अप्वः महत्त्व बी।

क्षेत्रकार्ययात माःगु तयारी

(अ) बौद्धिक - थःम्हेस्यां अध्ययन याय्त्यनागु विषयया बारे पिदंगु सामग्री अध्ययन यानाः फयांफक्व जानकारी मुंकेमाः। उगु थाय्या भौगोलिक, सांस्कृतिक, भाषिक, जनविश्वास आदिबारे फयांफक्व खँ सीकेमाः।

(आ) भौतिक तयारी - अध्ययन क्षेत्रय् वनेत माःगु उपकरण, लं, वासः आदि भौतिक वस्तुया तयारी।

(१) थाय् मालेज्या -

अनुसन्धान याय्त वनेगु थाय् तथ्याङ्कया लागि गुलित उर्वर खः, उगु थासं गुलितक तथ्याङ्क मुंकेफइ धकाः न्हापां हे विचाः याय्माः। भौगोलिकरूपं गथे च्वं, अनया हावापानी गथे च्वं, नय्गु-च्वनेगु व्यवस्था गथे च्वं, यातायातया सुविधा दु-मदु आदि खँय् विचाः याय्माः।

(२) अनुसन्धाताया आचारसंहिता –

(क) छु विषयया अध्ययन याय्त्यनागु खः वबारे छुछु सामग्री पिदनाच्वंगु दु धकाः अल्छी मचाःसे मालेमाः । वयाके 'अध्ययन याय्' धैगु दृढ संकल्प माः ।

(आ) अनुसन्धान न्ह्याकेत अनुसन्धान विधि सम्बन्धी सैद्धान्तिक ज्ञान कयातःगु जुइमाः । अथे हे प्रश्नावली दय्केगु, तथ्याङ्क प्रशोधन याय्गु सफ्टवेयरबारे जानकारी दय्माः ।

(इ) भिडियो क्यामरा, स्टिल क्यामरा, रेकर्डर आदि उपकरण चलय् याय्सःम्ह जुइमाः ।

(ई) शारीरिकरूपं स्वस्थ जुइमाः । भौगोलिक विकटता, असामान्य परिस्थिति वःसां शरीरं सामना याय्फुम्ह जुइमाः ।

(उ) सामाजिक, राजनीतिक, जातिगत, क्षेत्रीय, लैङ्गिक पूर्वाग्रहपाखें मुक्तम्ह जुइमाः ।

(ऊ) मिलनसार, प्रभावशाली व्यक्तित्व, नाइक व्यवहार याय्सःम्ह, याकनं घुलमिल जुइफुम्ह, अनुशासित जुइमाः ।

(ऋ) थःत मयःगु, ज्यामछिंगु खँ जूसां समन्वय यानाः स्वीकार याय्फुम्ह जुइमाः । उकथं समन्वय याय्मफुतकि सूचनादातानाप वैमनस्य ब्वलनाः तथ्याङ्क मुंकेफइमखु ।

(३) उपयुक्त मनू मालेज्या – अनुसन्धान याःवनेगु थासय् सुसु मनू नापलानाः तथ्याङ्क मुंकेगु धकाः अन वनेन्ह्यः हे क्वःछीमाः । उगु थाय्या सम्मानित, प्रतिष्ठित मनू (त्वाःनायः/वडा अध्यक्ष/राजनीतिक कार्यकर्ता/समाजसेवी/बुद्धिजीवी)नाप स्वापू तयाः सूचनादाताया व्यवस्था याकेबीमाः । उम्ह मनुखं थःथाय् च्वंपिं सम्बन्धित विषयनाप स्वापू दुपिं सूचनादातात नापलाकाःबी । सूचनादातानाप बांलाक व्यवहार यानाः सूचना मुंकेमाः । इमिगु बांमलाःगु प्रचलन, संस्कार आदि दुसां, थःत मयःगु खँत दुसां विरोध याय्मज्यू । विरोध यातकि इपिं तंचायाः सुचं मबीयः । फयांफत्तले इमिगु हे भासं खँल्हानाः, इपिंनाप भ्यलय्पुनेमाः । सुचं काय्धुंकाः सूचनादातापिंत धन्यवादस्वरूप छुं उपहार बीगु याय्माः ।

(४) उपयुक्त सामानया छनोट – क्षेत्रकार्यया लागि वनेन्ह्यः ज्वनेमाःगु सामान

(अ) क्यामरा, रेकर्डर

(आ) फीगु लं, नित्यकर्म याय्त माःगु ज्वलं

(इ) वासः, लँय् जुइबलय् माःगु नसात्वँसा, ध्यबा, संचार सामग्री

(ई) नोटबूक, प्रश्नावली

३.२.२ **द्वितीयक सामग्री संकलन : पुस्तकालय विधि**

अंग्रेजीया Library खँग्वः ल्याटिन भाषाया 'Liber' पाखें वःगु खः । उकिया अर्थ 'सफू' खः । तर थौंकन्हय् पुस्तकालयया परिभाषा सफूदुने जक सीमित मजूसे विस्तृत जुइधुंकूगु दु । *Encyclopedia Britannica* य् पुस्तकालयया परिभाषा थुकथं बियातःगु दु – A library is a collection of written or other graphic or visual material maintained for reading, studying and consultation। अथे हे *Advanced Learner's Dictionary* स पुस्तकालयया परिभाषा थुकथं बियातःगु दु - Collection of books for reading or browsing is called library. थुपिं परिभाषायात स्वय्गु खःसा स्पष्टरूपं सीदइ, पुस्तकालय धैगु सफू मुंकातःगु थाय् जक मखु । पुस्तकालयस सफू नापनापं किपा, नक्सा, श्रव्य, दृष्यसम्बन्धी सामग्री नं मुंकातःगु दइ । पुस्तकालयस ब्वनेगु जक मखु छलफल व अन्तरक्रिया नं जुइ । अझ थौंकन्हय् पुस्तकालयस इन्टरनेटया सुविधा नं दइ ।

पुस्तकालयया प्रकार

१. राष्ट्रिय पुस्तकालय (नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय)

२. सार्वजनिक पुस्तकालय (काठमाडौं उपत्यका सार्वजनिक पुस्तकालय)

३. शैक्षिक पुस्तकालय (त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालय)

४. संस्थागत पुस्तकालय (नगरपालिकाया पुस्तकालय)

५. विशिष्ट पुस्तकालय (बाल पुस्तकालय, पर्यावरण पुस्तकालय)

६. निजी पुस्तकालय

Dewey Decimal Classification (DDC)

थ्व प्रणाली अमेरिकाया Melvil Dewey धाःम्हेस्यां सन् १८७६ स शुरु याःगु खः ।

CLASSES

000-099	Computer Science, Information & General Works
100-199	Philosophy and Psychology
200-299	Religion
300-399	Social Sciences
400-499	Language
500-599	Science (including Mathematics)
600-699	Technology
700-799	Arts and Recreation
800-899	Literature
900-999	History, Geography and Biography

प्रत्येक क्लासयात हाकनं १०गू ब्वय् ब्वथलातःगु दइ । उकियात Division धाइ । थुकथं मुक्कं १०० डिभिजन यानातःगु दइ । प्रत्येक डिभिजनयात नं हाकनं १०गू ब्वय् ब्वथलातःगु दइ । उकियात Section धाइ ।

Catalogue **(पुस्तकालय सूची)**

क्याटलग खँग्वः ग्रीक भाषाया Kata Logos पाखें वःगु खः । Kata या अर्थ 'अनुसार' (According to) खःसा Logos या अर्थ 'क्रमबद्ध' व 'तर्क' (Order and Reason) खः । उकिं क्याटलगया अर्थ 'क्रमबद्ध व तर्कपूर्ण विधि अनुसार दय्कातःगु सूची' खः ।

(क) च्वमिया नांकथं - च्वमिया थरया वर्णानुक्रम अनुसार

(ख) विषयकथं

(ग) शीर्षककथं

च्वमिया नांकथं

954.96 Hodgson, B. H.
H 691 E

Essays on the Language, Literature and
Religion of Nepal and Tibet. Reprint.
Varanasi: Bharat Bharati, 1971
xi, 124 p. tables

विषयकथं

954.96 Literature , Tibetan-Essays
H 691 E

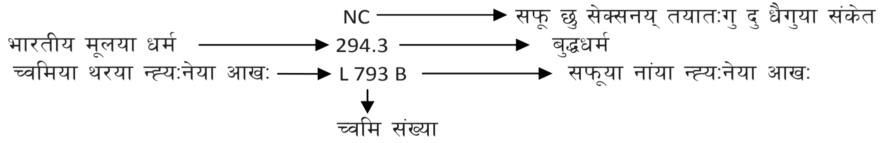
Hodgson, B. H.
Essays on the Language, Literature and
Religion of Nepal and Tibet. Reprint.
Varanasi: Bharat Bharati, 1971
xi, 124 p. tables

शीर्षककथं

954.96 Essays on the Language, Literature
H 691 E and Religion

Hodgson, B. H.
Essays on the Language, Literature and
Religion of Nepal and Tibet. Reprint.
Varanasi: Bharat Bharati, 1971
xi, 124 p. tables

प्रत्येक सफूयात म्हसीकेत छगू नम्बर बियातःगु दइ, उकियात Call No. धाइ ।
त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालयय् John Locke या *Buddhist Monasteries of Nepal* सफूया कल नम्बर थुकथं दु -

Digital Library

थ्व विद्युतीय पुस्तकालय खः । थुकियात भ्वं म्वाःगु पुस्तकालय नं धाइ । सन् १९९४ निसें थ्व खँग्वः व्यापक प्रचलनय् वःगु खः ।

गुण -

(क) भ्वंया सफूया तुलनाय् डिजिटल सफुलिं कम जक थाय् नइ । छगः हे कम्प्युटरय् द्वलंद्वः सफू न्ह्यनी ।

(ख) थःत माःगु इलय् तुरुन्त मालाः छ्यलेफइ ।

(ग) डिजिटल लाइब्रेरीया पहुँच विश्वभर दइ ।

(घ) धुलं गइगु वा किलं नइगु सम्भावना दइमखु ।

(ङ) छगू हे इलय् यक्वसिनं छ्यलेफइ ।

अवगुण -

(क) कम्प्यूटरय् ब्वनेगु सफू जूगुलिं भ्वंया सफू ब्वने थें अःपुइमखु । ताःईतक कम्प्युटरय् स्वयाः ब्वनेबलय् मिखायात हानि याइ ।

(ख) सफू ब्वनेत कम्प्यूटर हे उपलब्ध जुइमाः ।

(ग) ध्यबा पुलेमाःगु साइट जुलकि आर्थिक भार अप्वइ ।

नेपालय् विद्युतीय पुस्तकालययया व्यवस्था जुयाच्वंगु थाय्मध्ये त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालय, Social Science Baha Library विशेष उल्लेखनीय जू ।

डिजिटल लाइब्रेरीया छुं साइट

www.digitalhimalaya.com www.books.google.com www.archive.org www.dli.ernet.in
www.scribd.com www.libgen.org www.pustakalaya.org www.wikipedia.org www.libgen.org

३.२.२.१ टिपोट दय्केगु (Notetaking)

पुस्तकालय पद्धति छ्यलाः सामग्री संकलन याय्बलय् थःगु विषयनाप सम्बन्धित तथ्य लुयावलकि

उकियात टिपोट यानाः कायमाः । लिपा स्वयबलय् नं याउँक, स्पष्ट जुइक थुइकथं टिपोट दय्केमाः । उकथं टिपोट याय्बलय् कार्ड छ्यलेमाः । कार्डया साइज ३x५ इन्च वा ४x६ इन्च वा ५x८ इन्च साइजया जुइफु । कार्ड हाकःपाखें (Portrait) वा ब्यापाखें (Landscape) न्ह्यागु जूसां ज्यू । टिपोट यानागु कार्डयात थःत माःगु इलय् याउँक लुयावइकथं च्वमिया वर्णानुक्रमानुसार वा विषयया वर्णानुक्रमानुसार सिँया बाकसय् तय्माः ।

टिपोट याय्बलय् गुगु स्रोतं कयागु खः स्पष्ट जुइक च्वय्माः । पादटिप्पणी व लिधंसा धलः दय्केत व हे टिपोट छ्यलेमालीगुलिं दक्व अंग पूवंक टिपोट याय्माः । स्रोत उल्लेख याय्बलय् कार्डया च्वय् वा कार्डया क्वय् न्ह्याथाय् च्वःसां ज्यू । छकू कार्डय् छगू जक बुँदा च्वय्माः । छगू बुँदा छकू कार्डय् मन्ह्यंसा मेगु कार्डय् च्वयाः नत्थी (Stitch) यानाः तय्माः । टिपोट स्वंगू किसिमं दय्केफु ।

(क) उद्धरण - थुकी च्वमिया खँ गथे खः अथे हे हुबहु ल्ह्ययगु याइ ।
(ख) भावानुवाद - थुकी गथे खः अथे मल्ह्यःसे च्वमिया भाव मस्यंक थःगु हे पहलं च्वय्गु याइ ।
(ग) सारांश - थुकी च्वमिं धाय्त्यंगु खँया सार जक च्वइ ।

उद्धरणया नमूना

नेपालभाषाया उत्पत्ति

शास्त्री, शुक्रराज, नेपालभाषा-व्याकरण । सिकन्दराबाद : शुक्रराज शास्त्री, नेसं १०४८, पृ. ग ।

गथे प्राकृत भाषा तथा हिन्दी आर्यभाषा आदिया मुख्य आधार संस्कृत जुयाच्वन, उगु हे प्रकारँ हे थ्व नेपाल भाषाया नँ मुख्य आधार व नियम संस्कृत भाषा हे याय् माः, सकल भाषाया माँ संस्कृत वाणी हे खः धका सकल देशया विद्वान्पिसँ स्वीकार याना तल, अतएव थ्व नेपाल भाषायात अधिक उन्नत, अधिक उज्ज्वल, अधिक भूषित तथा अधिक नियमित याय्तः यथाशक्ति यत्न यानागु दु ।

भावानुवादया नमूना

नेपालभाषाया उत्पत्ति

शास्त्री, शुक्रराज, नेपालभाषा-व्याकरण । सिकन्दराबाद : शुक्रराज शास्त्री, नेसं १०४८, पृ. ग ।

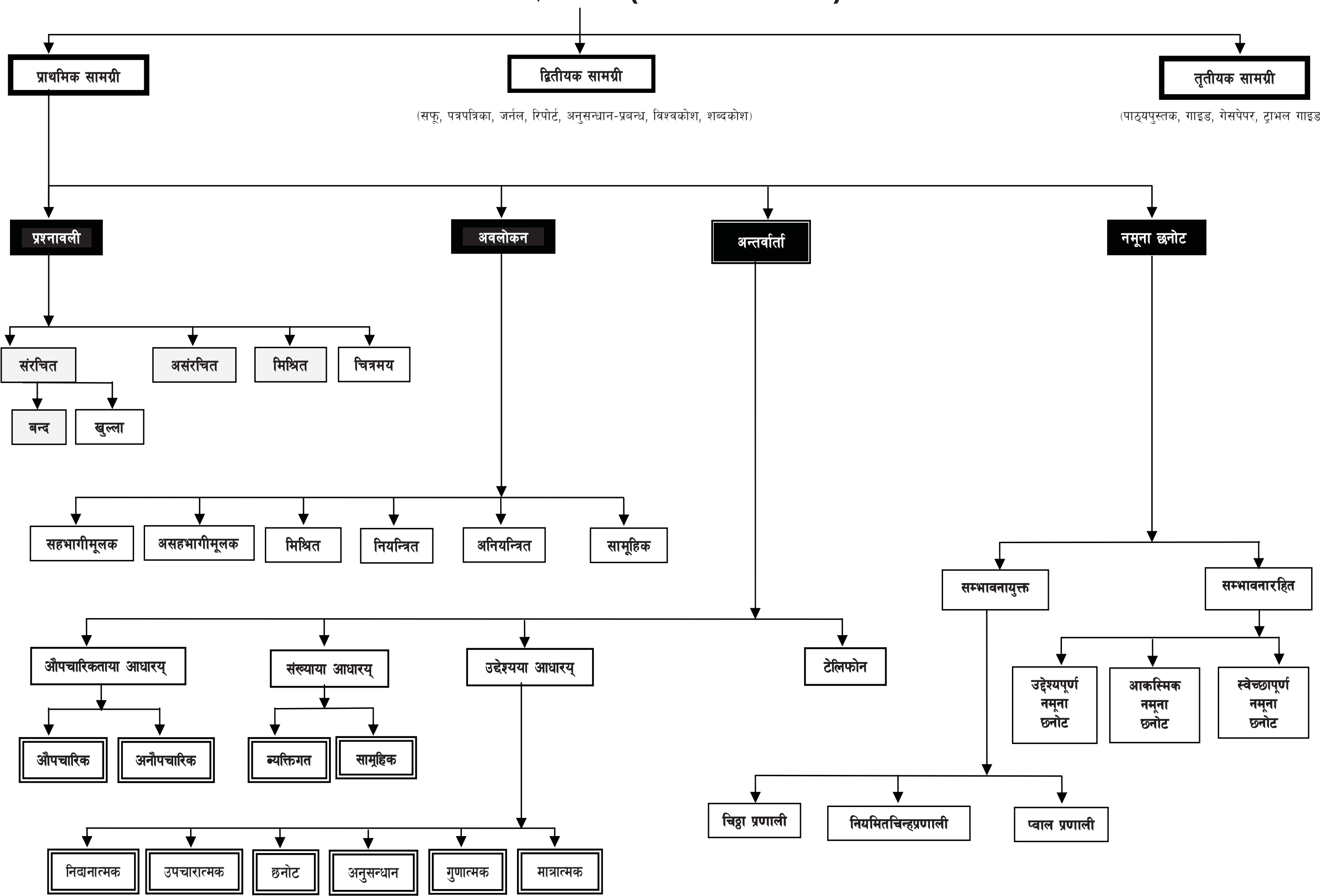
प्राकृत, हिन्दी थें हे नेपालभाषा नं संस्कृतपाखें हे विकास जूगु भाय् खः । उकिं प्राकृत, हिन्दी आदि भाषाया मूल आधार संस्कृत जूथें नेपालभाषा व्याकरणया मूल आधार नं संस्कृत हे याय्माः धकाः शुक्रराज शास्त्रीजु बिचाः प्वंकादीगु दु ।

सारांशया नमूना

नेपालभाषाया उत्पत्ति

शास्त्री, शुक्रराज, नेपालभाषा-व्याकरण । सिकन्दराबाद : शुक्रराज शास्त्री, नेसं १०४८, पृ. ग ।

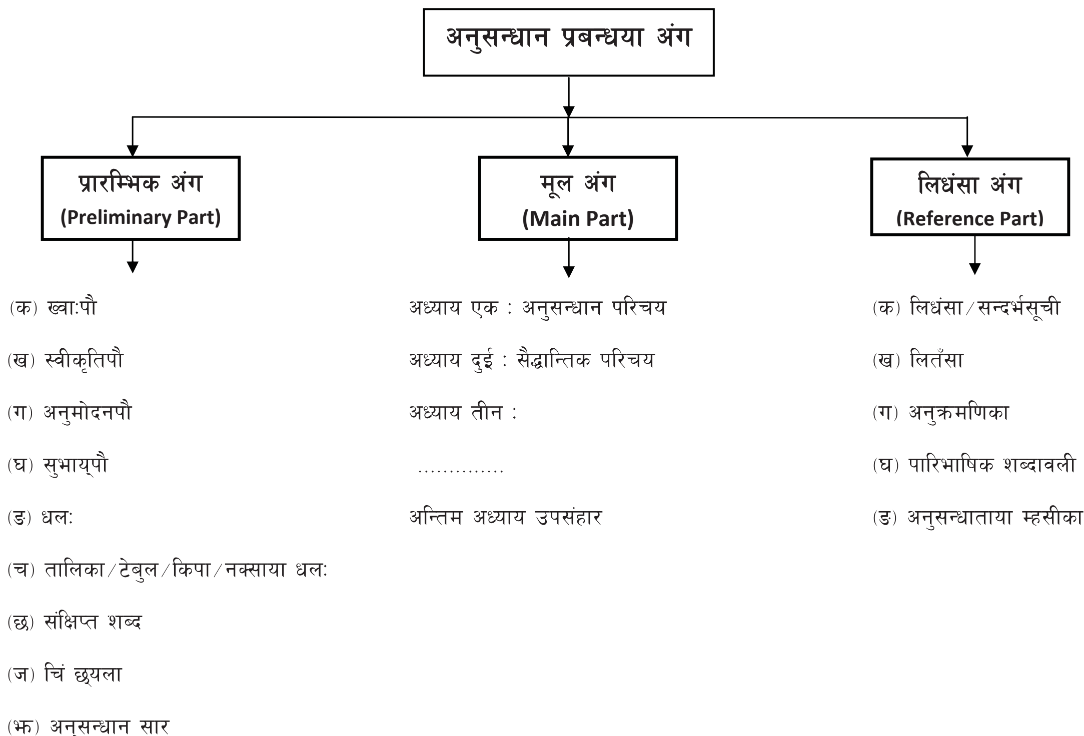
नेपालभाषाया दकलय् न्हापांगु व्याकरण सफूया च्वमि शुक्रराज शास्त्रीं नेपालभाषा नं संस्कृतपाखें हे विकास जूगु भाय् खः धयादीगु दु ।

तथ्याङ्क संकलन (Data Collection)
प्राथमिक सामग्री
द्वितीयक सामग्री
(सफू, पत्रपत्रिका, जर्नल, रिपोर्ट, अनुसन्धान-प्रबन्ध, विश्वकोश, शब्दकोश)
तृतीयक सामग्री
(पाठ्यपुस्तक, गाइड, गेसपेपर, ट्राभल गाइड
प्रश्नावली
संरचित
बन्द
खुल्ला
असंरचित
मिश्रित
चित्रमय
अवलोकन
सहभागीमूलक
असहभागीमूलक
मिश्रित
नियन्त्रित
अनियन्त्रित
सामूहिक
अन्तर्वार्ता
औपचारिकताया आधारय्
औपचारिक
अनौपचारिक
संख्याया आधारय्
व्यक्तिगत
सामूहिक
उद्देश्यया आधारय्
निदानात्मक
उपचारात्मक
छनोट
अनुसन्धान
गुणात्मक
मात्रात्मक
टेलिफोन
नमूना छनोट
सम्भावनायुक्त
चिट्ठा प्रणाली
नियमितचिन्हप्रणाली
प्वाल प्रणाली
सम्भावनारहित
उद्देश्यपूर्ण नमूना छनोट
आकस्मिक नमूना छनोट
स्वेच्छापूर्ण नमूना छनोट

ब्व : ४ अनुसन्धान प्रबन्धया अङ्ग

A research report is a formal statement of research process and its results (अनुसन्धान प्रतिवेदन धैगु अनुसन्धानया प्रक्रिया व उकिया नतिजासम्बन्धी औपचारिक भनाइ खः) । प्रतिवेदन लेखन अनुसन्धानया दकलय् महत्त्वपूर्ण व अन्तिम ज्या खः । अनुसन्धातां थःगु सीप, ज्ञान, क्षमता मेपिन्त क्यनेगु माध्यम अनुसन्धान प्रतिवेदन हे खः । छाय्कि अनुसन्धान प्रतिवेदनया उद्देश्य हे थःके दुगु सूचना मेपिं पाठकतय्त नं संचार यानाबीगु खः । अनुसन्धान प्रतिवेदन च्वयाः लःमल्हाःतले अनुसन्धानया ज्या पूवनीमखु ।

४.१. प्रारम्भिक अङ्ग (Preliminary Part)

थ्व अनुसन्धान प्रबन्धया औपचारिक भाग खः । थ्व ब्वय् अनुसन्धान प्रबन्धया ख्वाःपौनिसें अनुसन्धानसार (Abstract) तक दुथ्याइ । थुकी अनुसन्धानया मुख्य विषयवस्तु दइमखु तर सम्पूर्ण अनुसन्धान प्रबन्धया खाका क्यनीगुलिं अतिकं महत्त्वपूर्ण जू । सामान्यतया थ्व ब्वय् पृष्ठ संख्या तय्गु चलन मदु । तर यदि सुभाय्पौ, धलःपौ ताहाकः जुयाः पृष्ठ संख्या तय् हे मालधाःसा a, b , c ... वा i, ii, iii ... वा क, ख, ग... वा अ, आ, इ ... तय्माः ।

(क) ख्वाःपौ (Cover Page) - थुकी अनुसन्धानया शीर्षक, अनुसन्धान याकूगु संस्था वा विश्वविद्यालयया नां, अनुसन्धानया प्रयोजन, अनुसन्धाताया नां, अनुसन्धान पूवंकाः लःल्हाःगु साल उल्लेख याय्माः ।

(ख) सिफारिसपौ (Recommendation Page) - विश्वविद्यालयस छुं तगिं पार याय्त वा उपाधि काय्त याइगु अनुसन्धानय् शोध निर्देशक (गाइड)या व्यवस्था यानातःगु दइ । थुगु पृष्ठय् शोध निर्देशकं "थुगु शोध जिगु निर्देशनय् याःगु खः, आपालं परिश्रमपूर्वक तयार जूगु थुगु अनुसन्धान प्रतिवेदनपाखें जि सन्तुष्ट जू, उकिं आवश्यक मूल्याङ्कनया निर्तिं सिफारिस याना" धकाः परीक्षणया लागि सिफारिस याइ । थुगु पृष्ठय् अनिवार्यरूपं शोध निर्देशकया हस्ताक्षर दय्माः । शोध निर्देशकया हस्ताक्षर मदय्कं सम्बन्धित विभागं उगु

अनुसन्धान प्रबन्ध लःल्हानाः काइमखु । शोध निर्देशकया हस्ताक्षर मदुगु अनुसन्धान प्रबन्ध विशेषज्ञयाथाय् मूल्याङ्कनया लागि छ्वइमखु ।

(ग) अनुमोदनपौ (Approval Page) - शोध निर्देशकं मूल्याङ्कनया लागि सिफारिस यायधुंकाः आवश्यक मूल्याङ्कनया लागि सम्बन्धित विषयया विशेषज्ञथाय् छ्वइ । विशेषज्ञं शोधार्थीयाके अन्तर्वार्ता (Viva) कयाः आवश्यक परिमार्जनया लागि सुझाव बियाः "अनुसन्धान प्रबन्ध मूल्याङ्कन जुल" धकाः अनुमोदन यासें हस्ताक्षर याइ । थुगु पृष्ठय् स्वम्हेसिया हस्ताक्षर दइ - (अ) शोध निर्देशक (आ) विभागीय प्रमुख (इ) बाह्य परीक्षक अथवा विशेषज्ञ । दकलय् क्वय् अनुमोदन जूगु मिति दइ ।

(घ) सुभाय्‌पौ/कृतज्ञतापौ (Acknowledgement Page) - अनुसन्धानया ज्या धैगु अनुसन्धाता याकःचां यायफइगु ज्या मखु । उकिया लागि प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्षरूपं यक्वसिगु ग्वाहालि काय्‌माली । थ्व ब्वय् अनुसन्धातां थःगु अनुसन्धानया ज्याय् ग्वाहालि याःपिंत सुभाय् देछाय्‌गु वा इपिंप्रति कृतज्ञता प्वंकेगु याइ । नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् लःल्हाइगु अनुसन्धान प्रबन्धय् दकलय् न्हापां अनुसन्धान याय्‌गु स्वीकृति ब्यूगुलिं विभाग व विभागीय प्रमुखयात सुभाय् बीमाः । वधुंकाः शोध निर्देशक, ग्वाहालि याःपिं शिक्षकपिं, विभागया कर्मचारीपिंत सुभाय् देछाय्‌माः । वयांलिपा आवश्यक सूचना बियाः ग्वाहालि याःपिं सूचनादाता, विद्वान्‌पिं, सहपाठी पासापिं व छेँजःपिंत सुभाय् बीमाः । सुभाय् बीबलय् चाप्लुसीया भाय् छ्यलेमज्यू । ग्वाहालि याःपिनिगु नां त्वःफिकेमज्यू ।

(ङ) धलःपौ (Table of Contents) - अनुसन्धान प्रबन्धय् गुगु अध्याय गुलि पृष्ठय् दु धकाः स्पष्ट जुइक क्यनेमाः । मुख्य अध्यायदुनेया उपअध्याय, उप-उपअध्याययात नं दशमलव प्रणालीकथं क्यनेमाः ।

अनुसन्धान प्रबन्धया न्हापांगु अध्याय 'अनुसन्धान परिचय' जुइसा दकलय् लिपांगु अध्याय 'उपसंहार' जुइ । अनुसन्धान प्रबन्धया मुख्य अङ्गधुंकाः वइगु लिधंसा, परिशिष्ट आदिइ अध्याय ल्याः बीम्वाः ।

(च) टेबुल, चार्ट, किपा आदिया धलः (List of Tables, Charts and Illustrations) - अनुसन्धान प्रबन्धय् यक्व चार्ट, टेबुल, फोटोया प्रयोग जूगु दुसा उकिया नं धलः बीमाः । यक्व मदुसा धलः दय्‌केम्वाः ।

(छ) चिं छ्यला व संक्षिप्त शब्द (Signs and Abbreviation) - अनुसन्धान प्रबन्धय् विशेष चिंया प्रयोग जूगु दुसा उकिया धलः बीमाः । अभिलेख सम्पादन याय्‌बलय् सम्पादनसम्बन्धी विशेष चिंत छ्यलेमाली । उपिं चिंतय्‌गु धलः बीमाः ।

शोध प्रबन्धय् बारम्बार लिसा कयाः वयाच्वनीगु खँग्वः वा सफू जुलकि छक्वःपतिकं पूरा उल्लेख मयाःसे चिहाकलं जक उल्लेख याय्‌गु चलन दु । संक्षिप्त शब्दया धलः बीबलय् वर्णानुक्रम (Alphabetical Order) अनुसार बीमाः ।

ईसं = ईसवी संवत्	क्रि.वि. = क्रिया विशेषण	ना. = नाम
वि. = विशेषण	विसं = विक्रम संवत्	काम. = कामन्दकीय नीतिसार
पञ्च. = पञ्चतन्त्र	महा. = महाभारत	रामा. = रामायण
हितो. = हितोपदेश		

(ज) अनुसन्धान सार (Abstract) - अनुसन्धान प्रबन्धदुनेया सम्पूर्ण विषयवस्तुया निचोड अनुसन्धान सारय् दइ । थ्व छगू ब्वनेवं अनुसन्धान प्रबन्धदुने छु दु धकाः स्पष्टरूपं सीकेफइ । अनुसन्धान सारदुने दुथ्याकेमाःगु बुँदात -

(अ) थःगु अनुसन्धानया विषयवस्तुया बःचाहाकलं परिचय

(आ) अनुसन्धान विधि - तथ्याङ्क संकलन विधि व तथ्याङ्क विश्लेषण विधि

(इ) सीमांकन

(ई) अनुसन्धान प्रबन्धयात छुछु अध्यायस ब्वथलागु दु धकाः अध्यायया बःचाहाकलं परिचय

(उ) अनुसन्धान प्रबन्धया उपलब्धि

४.२ मूल अङ्ग (Main Part)

थ्व अनुसन्धान प्रबन्धया मुख्य अंग खः । अनुसन्धातां थःगु ज्ञान, सीप, योग्यता प्वंकेगु थाय् थ्व हे खः ।

मूल अंगया न्हापांगु अध्याय 'अनुसन्धान परिचय' जुइ । थ्व अध्यायस न्हापा पेश याःगु अनुसन्धान प्रस्तावयात परिमार्जन यानाः न्ह्यब्वइ । अनुसन्धान प्रस्ताव भविष्यत्कालय् च्वयातःगु जुइसा 'अनुसन्धान परिचय'स भूतकालय् हिलाः न्ह्यब्वय्माः । निगूगु अध्यायस छु विषयस अनुसन्धान यानागु खः उकिया सैद्धान्तिक पक्ष वा उगु विषयबारे परिचय न्ह्यब्वय्माः ।

मूल अंगया दकलय् लिपांगु अध्याय 'उपसंहार/लिखँ' जुइ । थ्व अध्यायस निगू बुँदा दुथ्याय्माः - (अ) उपलब्धि (आ) सुझाव । उपलब्धि खण्डय् थःगु अनुसन्धानं छु निष्कर्ष पिहांवल, उपलब्धि छु जुल धकाः च्वय्माः । सुझाव खण्डय् थःम्हं अनुसन्धान यानागु विषयस मेगु छुछु पक्षं अनुसन्धान याय्गु ज्या ल्यंदनि धकाः लिपा अनुसन्धान याइपिं अनुसन्धातापिंत सुझावया रूपय् शीर्षकत बीमाः ।

४.३ लिधंसा अङ्ग (Reference Part)

थ्व मुख्य अनुसन्धान क्वचाय्धुंकाः वइगु ब्व खः । अनुसन्धान प्रबन्ध च्वयत ग्वाहालिस्वरूप छ्यःगु सामग्री थ्व ब्वय् दुथ्याकी ।

(अ) लिधंसा (Bibliography) - अनुसन्धान प्रबन्ध च्वयत ग्वाहालिकथं काःगु प्राथमिक सामग्री (अप्रकाशित शिलापत्र, ताम्रपत्र, थ्यासफू) व द्वितीयक सामग्री (सफू, पत्रपत्रिका, अनुसन्धान प्रबन्ध, रिपोर्ट आदि) या धलः दय्केगु हे लिधंसा खः । थुकियात ग्वाहालि ज्वलं/सन्दर्भ सामग्री/सहायक ग्रन्थसूची/Reference नं धाय्गु याः । थुकी च्वमिया थरअनुसार वर्णानुक्रमय् न्ह्यब्वइ ।

(आ) लितँसा/परिशिष्ट (Appendix) - अनुसन्धान प्रबन्धया मूल अंगदुने समावेश याय्त ज्यामछिंगु तर महत्त्वया हिसाबं मतःसें मगाःगु सामग्रीत थ्व ब्वय् तइ । प्राथमिक सामग्री संकलन याय्त संरचित प्रश्नावली (खुल्ला वा बन्द संरचित प्रश्नावली) प्रयोग जूगु दुसा उकिया नमूना परिशिष्टय् तय्माः । विशेष यानाः ऐतिहासिक अनुसन्धानय् प्रयोग जूगु ऐतिहासिक प्रमाणत (शिलापत्र, ताम्रपत्रया मूलपाठ, थ्यासफूया महत्त्वपूर्ण अंश, गुथि सम्बन्धी दस्तावेज आदि) नं परिशिष्टय् तय्माः । परिशिष्ट आपालं किसिमया दुसा परिशिष्ट क, परिशिष्ट ख, परिशिष्ट ग... यानाः तय्फइ ।

(इ) अनुक्रमणिका (Index) - अनुक्रमणिका धैगु अनुसन्धान प्रबन्धय् प्रयोग जूगु मुख्य-मुख्य शब्दतय्गु सूची खः । थुकिं अनुसन्धान प्रबन्धय् छु शब्द गन-गन छुछु पेजय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु धकाः स्पष्ट याइ । अनुक्रमणिका पुइकाः स्वय्बलय् थःत माःगु शब्द गुलि-गुलि पेजय् दु धकाः याउँक मालेफइ । अनुक्रमणिकायात व्यक्ति अनुक्रमणिका (Person Index), स्थान अनुक्रमणिका (Place Index), विषय अनुक्रमणिका (Subject Index) आदिकथं अलग-अलग ब्वथलेगु चलन नं दु ।

अनुक्रमणिका तय्बलय् शब्दया ल्यूने उगु शब्द अनुसन्धान प्रबन्धदुने छुछु पेजय् वयाच्वंगु दु धकाः पेज नम्बरत तय्माः । शब्दतय्त वर्णानुक्रम अनुसार तय्माः ।

(ई) पारिभाषिक खँग्वः (Glossary) - थुकियात खँग्वःमुना/विशिष्ट शब्दावली नं धाय्गु याः । अनुसन्धान प्रबन्ध च्वय्बलय् गुलिखे उज्वःगु खँग्वःत वइ गुकियात तप्यंक अनुवाद याय्फइमखु । छुं जातिया कला संस्कृतिया अध्ययन याय्बलय् मेगु भासं अनुवाद याय्मफइगु आपालं खँग्वःत वइ । उज्वःगु विशिष्ट खँग्वःत मुंकाः उकिया अर्थ बियातःगु धलःयात हे ग्लोसरी धाइ । अभिलेख सम्पादन याय्बलय् हस्तलिखित ग्रन्थ/शिलालेखय् प्रयोग जुयाच्वंगु तर थौंकन्हय् छ्यलाबुलाय् मवय्धुंकूगु पुलांगु खँग्वः, संस्कृत वा मेगु भासं तद्भव जुयाः दुहांवःगु खँग्वः वा थौंकन्हय् छ्यलाच्वंगुस्वयां पाःगु खँग्वः आपालं वय्फु । उज्वःगु

खँग्वःतय्‌गु धलः दय्‌काः थौंकन्हय्‌या भासं अर्थ बीगु हे ग्लोसरी खः । थ्व नं वर्णानुक्रमानुसार तय्‌माः । तर इन्डेक्सय्‌ थें थुकी पृष्ठ ल्याः बीम्वाः ।

(उ) अनुसन्धाताया म्हसीका (CV) - दकलय्‌ लिपा अनुसन्धाताया बःचाहाकलं म्हसीका बीमाः । म्हसीकाय्‌ अनुसन्धाताया नां, जन्ममिति, मांबौया नां, लजगाः, पिदंगु कृति, सम्पर्क आदि दुथ्याकेमाः ।

ब्व : ५ अनुसन्धान प्रबन्ध लेखन व प्रस्तुतिकरण

५.१ अनुसन्धान प्रबन्धया भाषाशैली

अनुसन्धान प्रबन्ध धैगु अनुसन्धाता थःयाके जक सीमित जुइमखु । थौंकन्हय्‌ इन्टरनेटया माध्यमं संसारन्यंकया अनुसन्धान प्रबन्ध झीसं ब्वनेफु । अथे हे झीसं च्वयागु अनुसन्धान प्रबन्ध मेपिंसं ब्वनेफु । आपालं ई, श्रम, ध्यबा खर्च यानाः अनुसन्धान प्रबन्ध तयार जुइ । उकी आपालं महत्त्वपूर्ण तथ्य दयाच्वनी । अनुसन्धातां थःम्हेस्यां अनुसन्धान यानाः लुइकूगु तथ्य सकसिनं सीकेफय्‌मा धकाः इच्छा याःगु दइ । तर उचित भाषाशैली छ्यलेमफुतकि थःम्हेस्यां धाय्‌त्यनागु खँ बांलाक सम्प्रेषण जुइमखु, प्रभावकारी जुइमखु ।

(क) व्याकरणिक शुद्धता – गुगु भाषाया माध्यमं अनुसन्धान प्रबन्ध च्वःगु खः उगु भाषाया व्याकरणिक नियमयात बांलाक पालना याय्‌माः । व्याकरणिकरूपं अशुद्ध जुलकि न्ह्याक्व हे स्तरीय अनुसन्धान प्रबन्ध जूसां प्रभावकारिता कम जुइ ।

(ख) **Proof Reading** - छगू धापू दु, "छुं नं कृति निगू टेबलय्‌ पूवनी । छगू लेखनया टेबल खःसा मेगु सम्पादनया टेबल ।" च्वय्‌गु ज्या क्वचाय्‌काः टङ्कनय्‌ गल्ती जुयाच्वंगु दु मदु बांलाक Proof Reading याय्‌माः । उकी न्ह्यब्वयातःगु तथ्य खः मखु पुनर्मूल्याङ्कन याय्‌माः ।

(ग) प्रथम पुरुषया परित्याग – अनुसन्धान प्रबन्धय्‌ 'जि, जिपिं, जिमिसं, झी, झीगु, झीपिं' थें जाःगु प्रथम पुरुषया प्रयोग याय्‌मज्यू । छुं जुयाः अनुसन्धाता थःगु हे नां न्ह्यथनेमाःगु अवस्था वःसा तप्यंक थःगु हे नां तयाबीमाः वा 'थ्व अनुसन्धाता' धकाः च्वय्‌माः । अनुसन्धान प्रबन्ध च्वय्‌बलय्‌ तृतीय पुरुषया प्रयोग याय्‌माः ।

(घ) सरल खँग्वःया प्रयोग – भाषा सरल, स्पष्ट जुइमाः । छकः ब्वनेवं हे च्वमिं छु धाय्‌त्यंगु खः प्रष्ट जुइमाः । अनुसन्धातायाके भाषाया विशेष दखल दु धकाः खँग्वःयात विभिन्नकथं छ्यलाः 'खँग्वःया चमत्कार' क्यनेगु स्वय्‌मज्यू । सामान्यताया खँग्वः छ्यलेबलय्‌ अःपुगु खँग्वः छ्यलेमाः । शब्दकोश पुइकाः स्वय्‌मालीकथं प्रचलनय्‌ मवःगु खँग्वः छ्यलेमज्यू ।

(ङ) सामान्य आदरार्थीया प्रयोग – अनुसन्धान प्रबन्धय्‌ छलपोल, वसपोल, धयाबिज्यात, यानाबिज्यात, बिज्याहुँ आदि उच्चआदरार्थी खँग्वः छ्यलेमज्यू । सकसित नं वय्‌कः, धयादिल, यानादिल, झासँ, दिसँ आदि सामान्य आदरार्थी खँग्वः हे छ्यलेमाः ।

(च) वस्तुगतता – अनुसन्धान प्रबन्ध धैगु साहित्य च्वय्‌गु मखु । उकिं थुकी भावनात्मकरूपं मच्वःसे वस्तुगतरूपं थःगु तर्क न्ह्यब्वय्‌माः । अनुसन्धाता थःगु जातीय, भाषिक अनुरागया भावनापाखें मुक्त जुइमाः । निगू-स्वंगू अर्थ पिहांवइकथंया आलंकारिक खँग्वः छ्यलेमज्यू ।

(छ) निश्चयात्मकता – अनुसन्धान प्रबन्ध च्वय्‌बलय्‌ निश्चयात्मक वाक्य छ्यलेमाः । अनुसन्धाता थः हे विश्वस्त मजू थें च्वनीगु 'थें च्वं, जूगु खय्‌माः' धकाः च्वय्‌मज्यू । अनुसन्धातां 'जूगु खः, याःगु खः' धकाः क्वःछिनाः हे च्वय्‌माः । थःगु खँ यदि पाय्‌छि मजूगु हे खःसा लिपा वइपिं अनुसन्धातापिंसं भिंकायंकी ।

(ज) चिहाकःगु वाक्यया प्रयोग – अनुसन्धानय्‌ ताताःहाकःगु वाक्य छ्यलमज्यू । ताहाकःगु वाक्य छ्यलकि ब्वनीम्हेसित थुइकेत थाकुइ । उकिं अनुसन्धान प्रबन्धय्‌ फयांफत्तले मिश्र वाक्य छ्यलाः ताहाकःगु वाक्य दय्‌केमज्यू । बरु सरल व संयुक्त वाक्य जक छ्यलेमाः ।

५.२ पादटिप्पणी (Footnote)

'पाद' धैगु तुति खः । उकिं पादटिप्पणीया शाब्दिक अर्थ पृष्ठया तुतिइ वा पृष्ठया क्वय् टिप्पणी बीगु खः । अनुसन्धान प्रबन्ध धैगु याकःचिया कुतलं च्वय्गु सम्भव जुइमखु । उकिया लागि अनुसन्धातां प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्षरूपं यक्वसिया ग्वाहालि कयाच्वंगु दइ । थःम्हं अनुसन्धान यानागु विषयनाप सम्बन्धित जुइक यक्वसिनं च्वसु, सफू, शोधप्रबन्ध आदि च्वयातःगु दइ । थःगु विषयनाप सम्बन्धित आपालं मनूनाप न्यनेकने याय्माःगु जुइफु । उकथं थीथी माध्यमं तथ्याङ्क मुंकाः थःगु अनुसन्धानय् छ्यःगु दइ । अनुसन्धानय् मेपिंपाखें प्राप्त जूगु तथ्य वा उद्धरणया स्रोत क्यनेगु हे पादटिप्पणी बीगु खः । पादटिप्पणी मदुगु अनुसन्धान विश्वसनीय, वैध जुइमखु ।

पादटिप्पणी तय्माःगु कारण –

(क) तथ्यया स्रोत क्यनेत - शोध प्रबन्ध धैगु मनोगत जुइमखु । अनुसन्धातां हरेक तथ्यया स्रोत ब्युब्युं थःगु तर्क तयायंकेमाः । उकथं तथ्य न्ह्यब्वय्बलय् उगु तथ्य गनं छु सफूपाखें, छु च्वसुपाखें कयागु खः धकाः स्रोत बीमाः ।

(ख) अनुसन्धान विश्वसनीय जुइकेत - अनुसन्धानय् मेपिंपाखें छुं तथ्य काय्मालकि हे पादटिप्पणीइ उकिया स्रोत उल्लेख याय्माः । स्रोत उल्लेख मयातकि उगु तथ्य विश्वसनीय जुइमखु । अनुसन्धातां न्ह्यब्वःगु तथ्यया आधार मन्तकि न्ह्याक्व हे खःगु जूसां शंकास्पद जुइ ।

(ग) तथ्याङ्कया परीक्षण याय्फय्केत - तथ्य धैगु जाँच याय्फइगु जुइमाः (A fact must be verifiable) । उकिं तथ्य धैगु वास्तविकताय् आधारित, प्रमाणित जुइफइगु विवरण खः । अनुसन्धान प्रबन्धय् न्ह्यथनातःगु छुं तथ्यय् सुयातं शंका वंसा वं हाकनं पादटिप्पणीइ बियातःगु स्रोत स्वयाः पुनःपरीक्षण याय्फइ ।

(घ) न्हापाया च्वमिप्रति कृतज्ञता प्वंकेत - मेपिनिगु सफू वा च्वसुपाखें छुं उद्धरण कयाः थःगु अनुसन्धान प्रबन्धय् तय्गु धैगु इपिं च्वमिपिंसं परिश्रम यानाः लुइकातःगु खँयात थःम्हेस्यां छ्यलेगु खः । इमिगु परिश्रमयात सम्मान यानाः पादटिप्पणीइ उल्लेख याय्गु धैगु न्हापाया च्वमिप्रति कृतज्ञता प्वंकेगु खः । न्हापायापिंसं लुइकातःगु तथ्य छ्यलेगु तर उकिया स्रोत मक्यनेगु धैगु 'बौद्धिक खुँज्या' (Plagiarism) खः । थ्व तःधंगु अपराध खः ।

(ङ) थःगु तर्कयात बः बीत व मेपिनि तर्कया खण्डन याय्त - थःगु विचाः सही खः धकाः पुष्टि याय्त व विचाःनाप ज्वःलाःगु विचा तइपिं च्वमिपिनि तर्क न्ह्यब्वय्माः । उकिया लागि नं पादटिप्पणी ब्युब्युं प्रामाणिक दय्केमाः । सुं च्वमिं च्वयातःगु खँ थःत चित्त बुझेमजूसा खण्डन याय्फइ । तर उकथं खण्डन याय्त नं प्रमाण सहित तर्क न्ह्यब्वय्माः ।

(च) अध्ययन सामग्रीबारे थप जानकारी बीत - शोध प्रबन्ध ब्वनीपिंसं उकी उल्लेख यानातःगु पादटिप्पणी स्वयाः उगु विषयनाप सम्बन्धित छुछु सामग्री पिदनेधुंकूगु दु धकाः थप जानकारी काय्फइ । वबारे थप जानकारी काय्माःसा पादटिप्पणीइ उल्लेख जूगु सफू वा पत्रिका स्वःवनेफइ ।

(छ) मेपिनि आलोचनापाखें मुक्त जुइत - मेपिंसं धाःगु वा च्वयातःगु खँ शतप्रतिशत पाय्छि हे जुइमाः धैगु मदु । गुबलें-गुबलें मेपिंसं गल्ती नं च्वयातःगु जुइफु । मेपिंसं च्वयातःगु खँ गलत धकाः मसियाः उद्धरण यानाः अनुसन्धान प्रबन्धय् छ्यःगु नं जुइफु । थथे जुइबलय् छुं जुयाः मेपिंसं व खँयात कयाः आलोचना याःसा थःम्हेस्यां छु स्रोतपाखें उगु गलत खँ कयागु खः व स्रोत क्यनाः थः चिलावनेफइ । तर थुज्वःगु अवस्था मवय्मा धकाः न्हापां हे सचेत जुइमाः ।

पादटिप्पणी तय्गु थाय् -

(क) पृष्ठया क्वय्

(ख) प्रत्येक अध्याय क्वचाय्काः उगु अध्यायया ल्यूने

(ग) दक्व शोध प्रबन्ध क्वचाय्धुंकाः दकलय् ल्यूने

(घ) मूलपाठया दथुइ-दथुइ

थुपिंमध्ये क, ख, ग स्वंगुली नं छगू हे तरीकां पादटिप्पणी च्वइ । तर पृष्ठया क्वय् पादटिप्पणी तय्गु तरीका दकलय् प्रचलनय् दु ।

थ्व पद्धतिअनुसार पादटिप्पणी बीबलय् च्वमिया नां, थर, सफूया नां, प्रकाशन जूगु थाय्, प्रकाशक, प्रकाशन साल बियाः दकलय् ल्यूने पृष्ठ ल्याः बीगु याइ ।

(१) चूडामणि बन्धु, *अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन* (काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार, विसं २०६५), पृ. ५० ।

(२) प्रेमशान्ति तुलाधर, *नेपालभाषा साहित्यया इतिहास* (यँ : नेपालभाषा एकेदेमी, नेसं ११२०), पृ १०८ ।

पत्रिकापाखें छुं सामग्री कयागु दुसा च्वमिया नां, च्वसुया शीर्षक, पत्रिकाया नां, पत्रिकाया वर्ष, अंक, पूर्णांक, पत्रिका पिदंगु साल बियाः पेज नम्बर बीगु याइ । पत्रिकाया पादटिप्पणी बीबलय् पत्रिकाया प्रकाशक व सम्पादकया नां बीम्वाः ।

(३) गौतमवज्र वज्राचार्य, 'अप्रकाशित ठ्यासफू,' *पूर्णिमा*, वर्ष ३, अंक ४, पूर्णांक १२, विसं २०२३, पृ. ३१ ।

(४) Christoph von Furer-Haimendorf, 'Elements of Newar Social Structure', *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 86, No. 2.(Jul. - Dec., 1956), p. 20.

च्वमिया पद (प्रा., डा., पण्डित, आचार्य) आदि तय्म्वाः ।

पादटिप्पणी बीबलय् पृष्ठ संख्या अनिवार्यरूपं बीमाः ।

हिन्दू धर्मावलम्वीपिंसं बुंगद्यःयात मच्छिन्द्रनाथया नामं पुज्यानाच्वंगु दु । मच्छिन्द्रनाथ बारे दकलय् पुलांगु तथ्य कौलज्ञान निर्णय सफुली वःगु दु, गुकियात ११ गूगु शताब्दीया नालातःगु दु ।[1] प्रामाणिकरूपं बुंगद्यःया इतिहास मालेगु खःसा पूर्वमध्यकालय् तिनि लुयावइ । थ्व व हे कालखण्ड खः गुबलय् नेवाःतय्गु च्वन्त्याःगु सभ्यता संस्कृति स्पष्टरूपं बांलुयावःगु खनेदयावइ । उकिं थ्व ईयात 'नेवारकाल' धाय्माः धाइपिं विद्वान्त नं दु । प्रामाणिकरूपं बुंगद्यःया दकलय् पुलांगु उल्लेख सन् १०७१ स च्वयातःगु पेरिसय् सुरक्षित जुयाच्वंगु छगू हस्तलिखित सफुली वःगु दु, गुकी 'नेपाले बुग्मलोकेश्वर' धकाः ह्यांगु रंगया दनाच्वंम्ह पद्मपाणि लोकेश्वरया चित्र अंकित यानातःगु दु ।[2] बुंगद्यःया प्राचीनताया मेगु दसु तिब्बती भिक्षु धर्मस्वामीया जीवनी खः । सन् १२२६-१२३४ तक थन च्वंम्ह धर्मस्वामीया कथं भारतय् तकं प्रख्यात जूम्ह व दँय्दँसं शरद ऋतुइ जात्रा जुइम्ह बुंगद्यःया मूर्ति ५ फीट तःधिकः जुइक चन्दनया सिँपाखें दय्कातःगु खः ।[3]

(१) John k. Locke, *Karunamaya* (Kathmandu: Sahayogi Prakashan, 1980), p. 423.

(२) Mary Slusser, *Nepal Mandal*, Vol. 1, Reprint (Kathmandu: Mandala Book Point, 1998), p. 369. थुकिया फोटो स्लसरं *Nepal Mandal*, vol 2 स Plate 594 कथं पिकयादीगु दु ।

(३) D.R. Regmi, *Medieval Nepal*, Vol. 1(Calcutta: Firma K. L. Mukhopadhyay, 1965), p. 560.

पादटिप्पणी बीबलय् छगू स्रोत बीधुंकाः हाकनं व हे स्रोत लिसा कयाः वलधाःसा 'ऐजन' वा 'व हे' च्वयाबीमाः । पृष्ठ ल्याः फरक जूसा पृष्ठ ल्याः बीमाः । व हे पृष्ठ जूसा पृष्ठ ल्याः बीम्वाः । अंग्रेजीं च्वय्माःसा ibid (ibidem) धकाः च्वय्गु याइ ।

(४) प्रेमशान्ति तुलाधर, *नेपालभाषा साहित्यया इतिहास* (यैँ : नेपालभाषा एकेदेमी, नेसं ११२०), पृ १०८ ।
(५) ऐजन/व हे, पृ. २२० ।

तर व हे सफू वा च्वसु हाचांगायाः लिसा कयाः वलधाःसा च्वमिया नां, सफूया नां हाकनं च्वयाच्वनेम्वाः । च्वमिया थर च्वयाः 'पूर्ववत्/op. cit.' धकाः च्वयाः दकलय् न्हापां उगु सफू वा पत्रिकाया उल्लेख गुलि पादटिप्पणी नम्बरय् वःगु दु व नम्बर बियाः पृष्ठ ल्याः बीमाः ।

(९) निनु चापागाईं, *उत्तरआधुनिकतावाद : भ्रम र वास्तविकता* (काठमाडौं : विवेक सिर्जनशील प्रकाशन प्रा. लि., विसं २०६४), पृ. ५१ ।
(१०) प्रेमशान्ति तुलाधर, *नेपालभाषा साहित्यया इतिहास* (यैँ : नेपालभाषा एकेदेमी, नेसं ११२०), पृ १०० ।
(१२) चापागाईं, च्वय्या पा.टि. ९, पृ. ६० ।

थुगु पद्धतिं पादटिप्पणी बीबलय् छगू अध्याय ज्वःछि लगातार ल्याः बियायंकेमाः । मेगु अध्याय शुरु जुलकि पादटिप्पणी ल्याः १ निसें हाकनं शुरु याय्माः ।

Parenthesis

पृष्ठया क्वय् पादटिप्पणी बीगु पद्धति बांलाःगु खःसां पुलां जुइधुंकल । थौंकन्हय् मूल पाठया दथुइ-दथुइ हे पादटिप्पणी बीगु प्रचलन वःगु दु । थुकियात **Parenthesis** (च्वमि, मिति, पृष्ठ पद्धति) धाइ ।

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागं अन्तर्राष्ट्रिय रूपय् प्रचलनय् वयाच्वंगु Parenthetical System यात नालाकाःगु दु । रोमन लिपिं च्वयातःगु सफू वा च्वसु जूसां देवनागरीं हे लिप्यान्तरण यानाः च्वय्गु जुइ । थ्व पद्धति अनुसार च्वय्बलय् -

(क) च्वमिया थर (ख) अल्पविराम/कमा (,) (ग) प्रकाशन साल
(घ) कोलोन (:) (ङ) पृष्ठ ल्याः

दसु- नेपालभाषाया अध्ययन यानाः दकलय् न्हापां वैज्ञानिकरूपं निरूपण यानाः सँय् भाय् नापया सम्बन्ध क्यनाः नेपालभाषा चीन-सँय् खलःया भाय् धकाः प्रमाणित यानाक्यंम्ह ब्रायन हजसन खः (मल्ल, १०९८: १७३) ।

तर पाठया दथुइ हे च्वमिया नां वःसा च्वमिया नां हाकनं लिसा काय्म्वाः ।

दसु - अब्राम्स (१९९३: १२१)या कथं साहित्यिक कृतिइ बारम्बार वयाच्वनीगु घटना, सन्दर्भ, सूत्र आदि विशिष्ट तत्त्व हे मोटिफ खः ।

थ्व पद्धतिइ च्वमिया थर, साल वा पृष्ठ ल्याः जक बियातइगुलिं छक्वःपतिकं छु सफू वा पत्रिकापाखें उद्धरण कयातःगु खः धकाः सन्दर्भ सामग्री (Bibliography) पुइकाः स्वयाच्वनेमाली ।

❖ द्वितीयक सामग्री (सफू, पत्रपत्रिका, शोधप्रबन्ध आदि)या स्रोत बीबलय् जक Parenthesis पद्धति उपयोगी जू । तर प्राथमिक सामग्री (अप्रकाशित ऐतिहासिक ज्वलं, अन्तर्वार्ता, अवलोकन आदि)या स्रोत बीत धाःसा थ्व पद्धति उपयुक्त मजू । प्राथमिक सामग्रीया स्रोत बीबलय् पृष्ठया क्वय् पादटिप्पणी बीगु परम्परागत पद्धति हे छ्यलेमाः ।

५.३ सन्दर्भ सूची ⁄ लिधंसा धलः ⁄ ग्वाहालि ज्वलं (Bibliography / Reference)

Bibliography खँग्वः Biblio व Graphy निगू खँग्वः स्वानाः निर्माण जुयाच्वंगु खः । ग्रीक खँग्वः Biblion पाखें ल्याटिन भाषाय् Biblio जूवंगु खः । ल्याटिन Biblio या अर्थ "Book" खः । Graphy खँग्वः ल्याटिनया Graphin पाखें वःगु खः । उकिया अर्थ Writing / field of study खः । ब्युत्पत्तिअनुसार स्वयग्गु खःसा Bibliography या अर्थ 'सफू च्वयग्गु वा सफू सम्बन्धी अध्ययन यायग्गु' खः । ग्रीकतय्सं दकलय् न्हापां ल्हातं सफू ल्व्ययग्गु अर्थय् थ्व खँग्वः छ्यःगु खः । लिपा ईशाया १२ गूगु शताब्दीइ गहन अध्ययन यानाः सफू च्वयग्गु अर्थय् छ्यल । ईशाया १७ गूगु शताब्दीइ वयाः सफूया धलः वा विवरण बीगु अर्थय् छ्यलेगु यात ।

सन्दर्भसूची धैगु अनुसन्धान प्रबन्ध वा छुं नं अनुसन्धानात्मक कृति च्वय्बलय् ग्वाहालि कयागु सफू वा पत्रपत्रिकाया व्यवस्थित धलः न्ह्यब्वयग्गु खः ।

लिधंसा धलःया प्रकार

(1) **Consulted Bibliography** - अनुसन्धान प्रबन्ध च्वयत गुलि नं सफू वा पत्रपत्रिका ब्वंगु दु उपिं दक्व दुथ्याकातःगु लिधंसा धलःयात Consulted Bibliography धाइ । थुकी ब्वंगु दक्व अनुसन्धान प्रबन्धय् दुथ्याःगु जुइमा वा मजुइमा मतलब तइमखु ।

(2) **Cited Bibliography** - अनुसन्धान प्रबन्धया फुटनोटय् दुथ्याःगु सफू वा पत्रपत्रिका जक दुथ्याकाः दय्कातःगु लिधंसा धलः ।

(3) **Selected Bibliography** - फुटनोटय् दुथ्याःगु सफू वा पत्रपत्रिकामध्ये स्तरीय वा बांलाःगु सामग्री जक ल्ययाः दय्कातःगु लिधंसा धलः ।

(4) **Annotated Bibliography** - थ्व विवरणात्मक लिधंसा धलः खः । थुकी सफू वा पत्रपत्रिकाया नां जक मब्यूसे विवरण हे बियातःगु दइ । सफू छु विषययागु, सफुली छुछु विषयया सामग्रीत दु, जम्मा गुलि पेज दु, फोटो, नक्सा गुलि दु आदि । पत्रिकाया सन्दर्भय् उगु पत्रिकाया प्रकाशनया उद्देश्य छु खः, गुबलय्निसें उगु पत्रिका पिदनाच्वंगु दु धकाः नं विवरण बियातइ । थुज्वःगु लिधंसा धलः अतिकं कम जक छ्यलाबुलाय् वः ।

(नेभाकेविय् च्वइगु अनुसन्धान प्रबन्धय् Cited Bibliography छ्यलेगु जुइ ।)

- ❖ सन्दर्भ धलः बीबलय् ल्याः वा मेगु छुं चिं बीम्वाः । वर्णानुक्रम (Alphabetical Orer) अनुसार जक तयायंकेगु जुइ ।
- ❖ प्रकाशन साल बीबलय् देवनागरीं च्वयातःगु सफूया प्रकाशन साल दक्व नेपाल संवतय् हीकेमाः । सफुली बियातःगु मूल संवत्यात ल्यूने कोष्ठदुने तयाबीमाः ।
- ❖ सन्दर्भ सूचीयात भाषिक आधारं वर्गीकरण मयाःसे देवनागरी व रोमन लिपिया आधारय् जक ब्वथलाः वर्णानुक्रम अनुसार तय्गु जुइ । अथे हे सफू, पत्रिका, शोधग्रन्थ, प्रकाशित सामग्री, अप्रकाशित सामग्री, इन्टरनेट धकाः नं ब्वथलेम्वाः ।
- ❖ च्वमिया नां न्ह्यःने वइगु प्राध्यापक, डाक्टर, इन्जिनियर, पण्डित, आचार्य आदि उपाधि तय्म्वाः ।

लिधंसा धलःया पद्धति – संसारय् लिधंसा धलः दय्केगु आपालं पद्धति दु । ततःधंगु विश्वविद्यालयतय्सं थःथःगु हे पद्धति विकास यानातःगु दु । तर MLA (Modern Language Association of America) व APA (American Psychological Association) निगू संस्थाया Style Sheet संसारन्यंकं छ्यलाबुलाय् वयाच्वंगु दु ।

(नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया अनुसन्धान प्रबन्धय् MLA Style Sheet छ्यलेगु जुइ ।)

थीथी सामग्रीइ सन्दर्भ सूची तयुगु तरीका

सफू

शर्मा, डिल्लीराज, ११११८, *नेपालको किल्ला वास्तुकला*। काठमाडौं : नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र (विसं २०५५)।

Bernier, Ronald M., 1979, *The Temples of Nepal*. New Delhi: S. Chand & Company.

जर्नल/पत्रिकाय् पिदंगु च्वसु

पत्रिकाय् पिदंगु च्वसुया धलः बीबलय् उगु च्वसु गुलि पेजनिसें गुलि पेजतक दु धकाः अनिवार्यरूपं Page Range उल्लेख याय्माः।

मानन्धर, सरला, ११११८, 'उग्रतार मन्दिरको संक्षिप्त ऐतिहासिक पृष्ठभूमि', *प्राचीन नेपाल*, १४१; ४६-४९ (२०५५ असार)।

Bajracharya, Ranjana, 1995, 'The Development of Vihar Culture in Nepal', *Contributions to Nepalese Studies*, 22; 2 : 141-151.

सम्पादित सफूपाखें च्वसु लिकाःसा

थीथी च्वसुत मुंकाः सम्पादन यानाः सफूया रूपय् पिकयातःसा उकी नं च्वसु गुलि पेजनिसें गुलि पेजतक दु धकाः अनिवार्यरूपं Page Range उल्लेख याय्माः।

श्रेष्ठ, माणिकलाल, १११०, 'नेपालभाषा समालोचना-साहित्यया परम्परा-विकासया स्थिति', प्रेमशान्ति तुलाधर (सं), *नेपालभाषा व थ्वया साहित्य विभागीय गोष्ठी*। यल : नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, पृ. १५-२७।

Nagao, Gadjin, 1980, 'The Architectural Tradition in Buddhist Monasticism', in A.K.Narain (Ed.), *Studies in History of Buddhism*. Delhi: B.R. Publishing Corporation, pp.189-207.

निम्ह च्वमि

पाण्डेय, रामनिवास व दिनेशचन्द्र रेग्मी, १११७, *नेपालको पौराणिक इतिहास*। काठमाडौं : नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र (विसं २०५४)।

Vaidya, Tulsi R. and Purushottam L. Shrestha, 2002, *Bhaktapur Rajdarbar*. Kathmandu: Centre for Nepal and Asian Studies.

निम्हस्वयां अप्वः च्वमि

थापा, कृष्णबहादुर व पासापिं, १११७, *आधुनिक नेपालको आर्थिक इतिहास*। काठमाडौं : नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र (विसं २०५४)।

Mishra, Chaitanya *et al*, 2000, *Seasonal Agricultural Labour Migration from India to the Nepali Terai*. Kathmandu: Centre for Nepal and Asian Studies.

सम्पादित सफू

वज्राचार्य, भद्ररत्न (सं), १११९, *धनवज्र वज्राचार्यको ऐतिहासिक लेखसंग्रह* (भाग १)। ललितपुर : ललित रिसर्च सेन्टर (विसं २०५६)।

Green, Thomas A. (Ed.), 1997, *Folklore : An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music and Art*. California: Santa Barbara.

अनूदित सफू

लेभी, सिल्भाँ, ११२५, *नेपाल : हिन्दू अधिराज्यको इतिहास* (पहिलो खण्ड)। अनु. डिल्लीराज उप्रेती। ललितपुर : हिमाल किताब (ईसं २००५)।

Saymi, Dhooswan, 1967, *The Eclipse*. Tr. Tejratna Kansakar. Kathmandu: Vasuda Sayami.

समाचार (च्वमि वा संवाददाता मदुसा)

'कोसी व्यारेजका सबै ढोका बन्द, नेपाली भूमि डुबानमा', ११३१, *गोरखापत्र,* ११०:२६२: १ (२०६७ माघ १६)।

समाचार (च्वमि वा संवाददाता दुसा)

उपाध्याय, लक्ष्मीप्रसाद, ११३१, 'दरवारको ठाडो आदेशमा सोल्टीमा क्यासिनो', *गोरखापत्र,* ११०:२३१: १ (विसं २०६७ जेठ ५)।

शोधपत्र

अमात्य, भारती, १११६, *ललितपुरस्थित श्रीसर्वेश्वर (कुम्भेश्वर) महादेव मन्दिर : ऐतिहासिक एवं सांस्कृतिक अन्वेषण*। स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रिवि (विसं २०५६)।

Pradhan, Rajendra P., 1986, *Domestic and Cosmic Rituals among the Hindu Newars of Kathmandu*. PhD Dissertation, University of Delhi.

अज्ञात च्वमि/सरकारी प्रकाशन/संस्थागत प्रतिवेदन (Corporate Author)

अर्थ प्रकाशन, ११२२, *झीगु संस्कृति* (च्वसु मुना)। यैं : अर्थ प्रकाशन।

श्री ५ को सरकार, सञ्चार मन्त्रालय, सूचना विभाग, १०९४, *मेचीदेखि महाकाली,* भाग १। काठमाडौं : श्री ५ को सरकार, सञ्चार मन्त्रालय, सूचना विभाग (विसं २०३१)।

साझा प्रकाशन, १०९३, *जंगबहादुरको बेलाइत यात्रा*। ललितपुर : साझा प्रकाशन (विसं २०३०)।

Central Bureau of Statistics, 2003, *Population Census 2001, Caste/Ethnicity, Mother Tongue & Religion* (District Level). Kathmandu: Central Bureau of Statistics.

छम्ह हे च्वमिया तःगुमछि सफू दुसा

वज्राचार्य, चुन्दा, ११२०, *नेवाः तजिलजिइ नखःचखः*। यैं : नेपालभाषा एकेदमि।

– – –, ११२१, *नेवाः तजिलजिया च्वखँमुना*। यल : नेपालमण्डल घःचाःधुकू।

छम्ह हे च्वमिया छगू हे दँय् तःगुमछि सफू वा च्वसु पिदंगु दुसा

Malla, Kamal P., 1983a, 'Limits of Surface Archaeology.' *Contributions to Nepalese Studies*, 11:1:125-133.

_ _ _, 1983b, 'River Names of the Nepal Valley : A Study in Cultural Annexation.' *Contributions to Nepalese Studies*, 10:1-2: 57-68.

छगू हे दँय् छगू हे थरया च्वमिपिनि तःगुमछि सफू पिदंगु दुसा

वज्राचार्य, [क] चुन्दा, ११०५, *मल्लकालया छुं संस्कृति*। प्रकाशन थाय् मदु : नेपालभाषा अध्ययन व अनुसन्धान केन्द्र।

वज्राचार्य, [ख] शान्तहर्ष, ११०५, *मल्लकालया मुक्क नेपालभाषा नाटकया धलःपौ*। यैं : विमला वज्राचार्य ।

प्रकाशन थाय् तःगुमछि दुसा

ततःधंगु प्रकाशन गृहया शाखा कार्यालयत दैगुलिं सफुली उपिं दक्व शाखाया नां उल्लेख यानातःगु जुइफु । अथे जुलधाःसा दकलय् न्हापाया छगू जक तःसा गाः ।

दसु - *Encyclopedia of Journalism* सफुली प्रकाशन थाय् धकाः Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC बियातःगु दु । थुकिया धलः दय्केबलय् थुकथं जुइ-

Sterling, Christopher H. (Ed.), 2009, *Encyclopedia of Journalism*. Los Angeles: Sage Publications.

संस्करण /पुनर्मुद्रण

न्हापांगु संस्करण जूसा छुं नं तय्म्वाः । निगूगु, स्वंगूगु जुयावन धाःसा संस्करण उल्लेख याय्माः । उपलब्ध जूसा न्हापांगु संस्करण पिदंगु साल तःसां ज्यू । थ्व ऐच्छिक जुइ ।

वज्राचार्य, धनवज्र, १११६, *लिच्छविकालका अभिलेख* (अनुवाद, ऐतिहासिक व्याख्यासहित) । दोस्रो संस्करण । काठमाडौ : नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र (विसं २०५३) । न्हापांगु संस्करण विसं २०३० ।

Wright, Daniel, 2007, *History of Nepal With an Introductory Sketch of the Country and People of Nepal*. Reprint. New Delhi: Rupa & Co. First Published 1877.

प्रकाशन जूगु साल उल्लेख मजूसा

Allen, Michael, nd, *The Cult of Kumari: Virgin Worship in Nepal*. Reprint. Kathmandu: Himalayan Book Sellers.

प्रकाशन थाय् उल्लेख मजूसा

मिश्र, डिल्लीराम, ११२०, *नेपाल अधिराज्यमा तनहुँ*। प्रकाशन थाय् मदु : शर्मिला मिश्र (विसं २०५७) ।

कार्यपत्र

DeLancey, Scott, 1986, 'Relativization as Normalization in Tibetan and Newari', Paper Presented at the 19th Annual Meeting of the International Conference on Sino-Tibetan Languages and Linguistics (ICSTLL).

इन्टरनेट सामग्री (च्वमि दुसा)

Goswamy, B. N., 2007, *The Word is Sacred, The Sacred is Word : The Indian Manuscript Tradition*. New Delhi : National Mission for Manuscripts. http://www.scribd.com/doc/78942310/The-Word-is-Sacred-Sacred-is-the-Word-The-Indian-Manuscript-Tradition (Accessed in 6 March, 2012).

इन्टरनेट सामग्री (च्वमि मदुसा)

'Newa People'. http://en.wikipedia.org/wiki/Newar (Accessed on 28 January 2011)

पाददटिप्पणी व लिधंसा धलःदथुइ भिन्नता
Difference between Footnote and Bibliography

पाददटिप्पणी	लिधंसा धलः
(१) अनुसन्धान प्रबन्धया मूलअंगय् च्वनी ।	(१) अनुसन्धान प्रबन्धया लिधंसा अंगय् च्वनी ।
(२) वर्णानुक्रम अनुसार तय्म्वाः ।	(२) वर्णानुक्रम अनुसार भ्वःछुनाः तय्माः ।
(३) छगू हे सामग्री तःकःमछि लिसा कयाः वय्फु ।	(३) छगू सामग्री छकः जक वइ ।
(४) पृष्ठ संख्या अनिवार्यरूपं तय्माः ।	(४) च्वसु जूसा जक पृष्ठ संख्या तय्माः, नत्र म्वाः ।

५.४ Typing & Binding

Typing

(क) Paper size - A4 (8.27x11.69 inch)

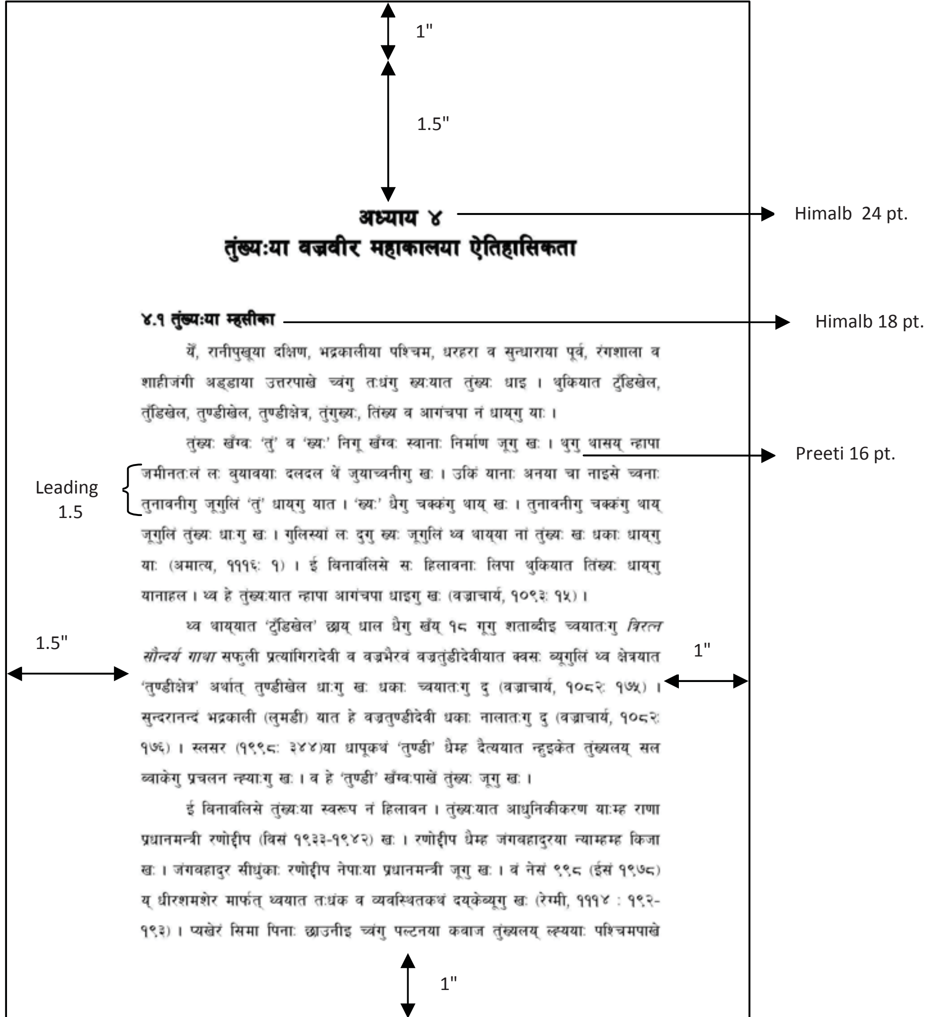
(ख) Orientation - Portrait (हाकःपाखें)

(ग) Margin - पेजया खवपाखे १.५ इञ्च त्वःतेमाः । मेगु स्वंगुलिं साइडय् (च्वय्, क्वय् व जवय्) १/१ इञ्च मार्जिन त्वःतेमाः । खवपाखे बाइण्डिङ्ग यायमाःगुलिं हाफ इञ्च अप्वः मार्जिन त्वःतेमाःगु खः ।

(घ) Font Size - अनुसन्धान प्रबन्धया मुख्य पाठय् देवनागरीया लागि Preeti Font (16 Point) छ्यलेगु जुइ । अंग्रेजीया लागि Times New Roman (13 Point) छ्यलेगु जुइ । मूल शीर्षक Himalb Font, 24 pt. व उपशीर्षक Himalb Font (18 point) तय्गु जुइ ।

(ङ) Line Spacing/Leading – 1.5

(च) न्हूगु अध्याय शुरु यायबलय् च्वं १.५ इञ्च थाय् त्वःताः शुरु यायमाः ।

अध्याय ४
तुंख्य:या वज्रवीर महाकालया ऐतिहासिकता

४.१ तुंख्य:या म्हसीका

यें, रानीपुखूया दक्षिण, भद्रकालीया पश्चिम, धरहरा व सुन्धारायाा पूर्व, रंगशाला व शाहीजंगी अड्डाया उत्तरपाखे च्वंगु त:धंगु ख्य:यात तुंख्य: धाइ । थुकियात टुँडिखेल, तुँडिखेल, तुण्डीखेल, तुण्डीक्षेत्र, तुंगुख्य:, तिंख्य व आगंचपा नं धाय्‌गु या: ।

तुंख्य: खँग्व: 'तुं' व 'ख्य:' निगू खँग्व: स्वाना: निर्माण जूगु ख: । थुगु थासय् न्हापा जमीनत:लं ल: बुयावया: दलदल थें जुयाच्वनीगु ख: । उकिं याना: अनया चा नाइसे च्वना: तुनावनीगु जूगुलिं 'तुं' धाय्‌गु यात । 'ख्य:' धैगु चक्कंगु थाय् ख: । तुनावनीगु चक्कंगु थाय् जूगुलिं तुंख्य: धा:गु ख: । गुलिस्यां ल: दुगु ख्य: जूगुलिं थ्व थाय्‌या नां तुंख्य: ख: धका: धाय्‌गु या: (अमात्य, १११६: १) । ई बिनावंलिसे स: हिलावना: लिपा थुकियात तिंख्य: धाय्‌गु यानाहल । थ्व हे तुंख्य:यात न्हापा आगंचपा धाइगु ख: (वज्राचार्य, १०९३: १५) ।

थ्व थाय्‌यात 'टुँडिखेल' छाय् धाल धैगु खँय् १८ गूगु शताब्दीइ च्वयात:गु *त्रिरत्न सौन्दर्य गाथा* सफुली प्रत्यांगिरादेवी व वज्रभैरवं वज्रतुंडीदेवीयात क्वस: ब्यूगुलिं थ्व क्षेत्रयात 'तुण्डीक्षेत्र' अर्थात् तुण्डीखेल धा:गु ख: धका: च्वयात:गु दु (वज्राचार्य, १०८२: १७५) । सुन्दरानन्दं भद्रकाली (लुमडी) यात हे वज्रतुण्डीदेवी धका: नालात:गु दु (वज्राचार्य, १०८२: १७६) । स्लसर (१९९८: ३४४)या धापूकथं 'तुण्डी' धैम्ह दैत्ययात न्हुइकेत तुंख्यलय् सल ब्याकेगु प्रचलन न्ह्या:गु ख: । व हे 'तुण्डी' खँग्व:पाखें तुंख्य: जूगु ख: ।

ई बिनावंलिसे तुंख्य:या स्वरूप नं हिलावन । तुंख्य:यात आधुनिकीकरण या:म्ह राणा प्रधानमन्त्री रणोद्दीप (विसं १९३३-१९४२) ख: । रणोद्दीप धैम्ह जंगबहादुरया न्याम्हम्ह किजा ख: । जंगबहादुर सीधुंका: रणोद्दीप नेपा:या प्रधानमन्त्री जूगु ख: । वं नेसं ९९८ (ईसं १९७८) य् धीरशमशेर मार्फत् थ्वयात त:धंक व व्यवस्थितकथं दय्‌केब्यूगु ख: (रेग्मी, १११४ : १९२-१९३) । प्यखेरं सिमा पिना: छाउनीइ च्वंगु पल्टनया कवाज तुंख्यलय् ल्ह्यया: पश्चिमपाखे

Binding

शोधप्रबन्धया मौखिक अन्तर्वार्ता (Viva) जुइबलय् Tape Binding जक याना: ३ गू प्रति ल:ल्हाय्‌मा: । अन्तर्वार्ताय् बाह्य परीक्षक व सहभागीपाखें व:गु सल्लाह सुझावकथं परिमार्जन याना: जक अन्तय् Hard Binding याना: ३ गू प्रति ल:ल्हाय्‌मा: । अथे हे संशोधित पाठया Digital Copy दय्‌का: २ प्रति सीडी नं ल:ल्हाय्‌मा: । Hard Binding याय्‌बलय् ख्वा:पतिइ हाकुगु पृष्ठभूमिइ लुँरङ्ग (Golden Colour)या आखलं छापे यानात:गु जुइमा: । शोधपत्रया Spine य् नं अनिवार्यरूपं शोध शीर्षक व शोधार्थीया नां तय्‌मा: ।

लिधंसा

आचार्य, बलराम, विसं २०६२, *अनुसन्धान पद्धति तथा प्रतिवेदन लेखन*। स्वंगूगु संस्करण। काठमाडौं : नेशनल बुक सेन्टर।

बन्धु, चूडामणि, विसं २०६५, *अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन*। निगूगु संस्करण। काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार।

शर्मा, मोहनराज व खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल, विसं २०६२, *शोधविधि*। स्वंगूगु संस्करण। ललितपुर : साझा प्रकाशन।

Kothari, C. R., 1993, *Research Methodology: Methods and Techniques*. Fifth Edition. New Delhi: Wiley Eastern Ltd.

Redman, L.V. and A.V. H. Mory, 1933, *The Romance of Research*. Baltimore: Williams and Wilkins Company.

The Modern Language Association of America. 2009, *MLA Handbook for Writers of Research Papers*. Seventh Edition. New York: The Modern Language Association of America.